

KOOPERATİFÇİLİK

Sayı - Nummer : 55
OCAK - ŞUBAT - MART
1982
January - February - March

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

THE TURKISH CO-OPERATIVE ASSOCIATION was founded at İstanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name into the «Turkish Co-operative Association» in 1948, and modified its Statutes in conformance with the Law No. 3512. on Associations.

The General Assembly of the Association convened on 30 th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declared it as an association serving public interest in 1946. The subject with which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objectives outlined in its Statutes, the Association engages in the following activities :

a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movement, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movement and publish them.

b. Prepare or cause to be prepared standard states for the various types of co-operatives.

c. Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operative movement, legislation and applications, and express its opinion on these subjects either directly or on request.

d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.

e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.

f. Join as member those international organization and associations whose objects are similar to its own.

g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.

h. Participate in the conventions of international co-operative organizations, attend conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.

j. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that institutes specializing in the co-operative movement are founded.

k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operatives act as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives in solving their management problems.

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı : 55

OCAK - ŞUBAT - MART 1982

-
- Kooperatifçilik Dergisi'nin Karakteri Nurettin HAZAR
- Orta Anadolu Tarım İşletmelerinde Makinelaşma ve Sonuçları Doç. Dr. Rauf ARIKAN -
Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ
- Tarımsal Pazarlama Kooperatiflerinde Ekonomik Yapı ve Amaç Dr. Erkan REHBER
- Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY
- Ahilikte Kalite ve Kalite Kontrolü Hayrettin İVGİN
-

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır.

Yazışma Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenışehir - ANKARA

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına
Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü :
Nurettin HAZAR

Yayın Komitesi
Ayhan İNAL

Bülent AKBAŞ - Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ - Nail TAN -
İrfan Ünver NASRATTINOĞLU

Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

FON Matbaası - ANKARA

☎ : 11 26 95

CO-OPERATION

Number : 55

January - February - March 1982

The Character Of The Cooperative Movement Periodical	Nurettin HAZAR
Mechanization At The Central Anatolian Agricultural Ventures And Results Thereof	Doç. Dr. Rauf ARIKAN - Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ
Economical Structure And Goals At The Agricultural Marketing Cooperatives	Dr. Erkan REHBER
Ahi (Trade-Union) Organisation In Anatolia And Its Founder Ahi Evren	Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY
Quality And Quality Control In Ahi (Trade- Union) Organisation	Hayrettin İVGİN

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association
Correspondance Address :

Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenişehir - ANKARA

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association

Responsible Editor

Nurettin HAZAR

(The opinions expressed in the articles belong to the authors)

KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ'NİN KARAKTERİ

Nurettin HAZAR

Üç ayda bir çıkmakta olan Türk Kooperatifçilik Kurumunun yayın organı «Kooperatifçilik» Dergisi, bundan elli yıl önce Kasım 1931 tarihinde yayımlanan ilk sayısından itibaren ilmi yazılara ağırlık vermiştir. Bunu, Kurum Merkezinin İstanbul'da bulunduğu 1931-1932 yılları arasında neşredilen dört kitap halindeki 1-8 sayılarında açıkça görüyoruz. Bu sayılarda çıkan Yunus Nadi Abaloğlu'nun «Millî Aydın Bankası Münasebetiyle», Prof. Münür Serin'in «Devlet mi Fert mi?», Ahmet Ağaoğlu'nun «Devlet ve Fert», Dr. Muhlis Ete'nin «Bizde Kooperatif İşletmesi» ve «İktisadi Tedrisatımızda Kooperatifçilik», Dr. G. Fauguet'nin «Müstahsiller ve Müsteklikler Kooperatifleri», Prof. Charles Gide'in «İstihsal, Satış ve Ziraat Kooperatifleri», Prof. Suphi Nuri İleri'nin «Devletçilik ve Kooperatifçilik» ve «Sendikacılar ve Kooperatifler», Prof. Hasan Tahsin Aynî'nin «Kooperatif Hareketinin Teesüsü», Remzi Saka'nın «Belediyecilik ve Kooperatifçilik», Alaettin Cemil Topçubaşı'nın «İstihlâk Kooperatifleri» ve «Kooperatif Prensibi» ve Yaşar Tunail'in «Finlandiya'da Kooperatif Teşkilâtı» makaleleri buna misaldir.

Türk Kooperatifçilik Kurumu 1933 Aralık ayında Ankara'ya taşındıktan sonra, 1932 Ağustosundan beri artık yayınlanmayan «Kooperatifçilik» dergisinin de yerine geçmek üzere, «Karıncı Kooperatif Postası» Haziran 1934'den itibaren neşredilmeğe başlanmıştır. Ancak Karıncı herkese hitap eden bir halk dergisi olarak geliştiğinden Üniversite ve ilim çevrelerinin ilgisini çekecek ilmi bir yayının eksikliği ortaya çıkmış ve netcede «Kooperatifçilik» dergisinin tekrar neşredilmesi kararlaştırılmıştır.

Böylece yedi yıl aradan sonra, 9 ncu sayısıyla 1939 Temmuz'unda tekrar yayın hayatına giren «Kooperatifçilik» bugüne kadar ilmi bir kooperatifçilik ve iktisat dergisi karakterini korumuştur.

Bu kere Dergimiz yeni bir hamle yaparak, ilim adamlarımızın iktisat ve kooperatifçilik konularında araştırma ve incelemelerine açık olduğunu ve bunları beklediğini ilân etti. Telif yazıların yanında aynı mahiyetteki tercüme yazılara da yer verileceği açıklandı.

Türk Kooperatifçiliğini ve bu alandaki ilmi çalışmalarımızı Dünyaya duyurmak ve tanıtmak bakımından, «Kooperatifçilik» te basılacak yazıların İngilizce, Fransızca veya Almanca özetinin verilmesi de öngörülmüştür.

Bu yeni hamlemizin Türk Kooperatifçiliğine ve ilim hayatımıza hayırlı ve verimli olmasını diliyoruz.

Kooperatifçi selâmlarımızla...

CONTENTS OF THE COOPERATIVE PERIODICAL

Nurettin HAZAR

«KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ» which is a publication of the Turkish Cooperative Association is published quarterly and gave weight to academic articles since its very first issue which has been published 50 years ago in November 1931 This could be clearly seen in the issues which have been published between 1931 - 1932 in the form of 4 books including Nos 1 to 8, when the Center of the Association was located in Istanbul. The following are examples for the above statement :

- «On The Occasion of the National Aydın Bank» by Yunus Nadi Abaloğlu
- «The State or the Individual?» by Prof. Münir Serin
- «The State and The Individual» by Ahmet Ağaoğlu
- «Cooperative Operation in our Country» by Dr. Muhlis Ete
- «Cooperative Movement in our Economic Education» Dr. Muhlis Ete
- «Cooperatives of Producers and Consumers» by Dr. G. Fauguet
- «Production, Sale and Agricultural Cooperatives» by Prof. Charles Gide
- «Etatism and Cooperative Movement» by Prof. Suphi Nuri İleri
- «Establishment of Cooperative Movement» by Prof. Hasan Tahsin Aynî
- «Municipalities and Cooperative Movements» by Remzi Saka

- «Consumers Cooperatives» by Alaattin Cemil Topçubaşı
- «The Principle of Cooperative» by Alaattin Cemil Topçubaşı
- «Cooperative Organisation in Finland» by Yaşar Tunail

After the Turkish Cooperative Association has moved to Ankara in December 1933 «Karıncı Kooperatif Postası» the publication of which started in June 1934 has replaced the «Kooperatifçilik» periodical which stopped its publication as of August 1932. However «Karıncı» (The Ant) has become a popular publication which addressed people of all walks of life and the inexistence of an academic publication which will draw the attention of university and academic circles has been felt and consequently it has been decided to publish the «Kooperatifçilik» (Cooperative Movement) periodical again.

After an interval of seven years, «Kooperatifçilik» periodical has been published as of July 1939 with No. 9 and until present it has maintained its character with academic cooperative movement and economical articles.

This time the periodical, with a new attempt, has announced that it encourages academicians and scientists to send their studies on economic and cooperative movement issues and that such articles are being expected from them. It has been also disclosed that along with the articles published in the periodical, translations on the same issues will also be published.

In order to have the Turkish cooperative movement and academic work accomplished in this field introduced to the world, it has been also considered that the summaries in English, French and German of the articles which appear in the periodical be also included.

We hope that this new attempt will be of benefit to the Turkish cooperative movement and helpful and productive also for the academic studies.

With our cooperative regards.

ORTA ANADOLU TARIM İŞLETMELERİNDE MAKİNALAŞMA VE SONUÇLARI

Doç. Dr. Rauf ARIKAN - Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ

ÖZET

Bu araştırmada tarım işletmelerinde makinalaşma ve makinalaşmanın yaptığı etkileri incelemek gayesiyle Orta Anadolu bölgesinde Konya ve Kayseri illeri seçilmiştir. 1978 yılında yapılan bir ön incelemede makinalaşmanın az, orta ve iyi olduğu köyler belirlenerek her ilde 3 köy olmak üzere toplam 6 köy araştırma kapsamına alınmıştır. Bu köylerde 1979 yılında tam sayım uygulanmış ve anket sorularına cevap vermek istemeyen ve doğru cevap vermeyenler ayıklanarak geriye kalan 299 anket değerlendirilmeye alınmıştır.

İncelenen işletmelerde ortalama büyüklük 131,2 dekadır ve işletmelerin % 32 si 50 dekadardan daha küçük arazide çalışmaktadırlar. İşletmelerin % 58,53 ü sadece mülk arazisini işlerken, % 16,72 si mülk araziye ilâveten ortakçılık veya kiracılıkla arazi işlemektedirler. Hiç arazi olmadan yalnız kira ve ortakçılıkla tuttukları arazi işleyenlerin oranı % 5,69 iken, toplam işletmelerin % 4,68 i arazilerinin tamamını ortağa ve kiraya vermektedirler. Arazisinin bir kısmını kiraya veya ortağa verenlerin oranı ise % 6,36 dır. Ayrıca ailelerin % 8,02 sinin hiç toprağı bulunmamaktadır.

299 işletmenin 117 sinde (% 39) şahsi veya ortak traktör bulunmaktadır. Bu işletmelerde traktörlerin yaklaşık üçte bir kapasite ile çalıştırıldığı ve gerekli yardımcı ekipmana sahip olmadıkları tesbit edilmiştir. Traktör hizmetinden faydalanan 261 işletme-

den 93 ü şahsi traktöre sahip olup, 24'ü de ortak traktör kullanmaktadır. Ortak traktör kullanan işletmelerin ise dörtte üçü 51 - 200 dekar işletme büyüklük grubunda bulunmaktadır. Geriye kalan işletmeler ücret karşılığında traktörden yararlanmışlardır. Traktör dışında makinalaşmanın göstergesi olan biçer dövere, sadece bir işletmede rastlanmıştır. Harman makinası bazı ilaçlama makinaları, mibzerler ve krema makinaları başlıca alet ve makinalar arasında yer almaktadır.

İncelenen işletmelerde tarımın makinalaşması iş gücü fazlalığını aşikâr hale getirmiştir. Köylerle yaşlı nüfus çoğunluktadır. Hayvansal çeki gücüne sahip birkaç işletme dışında, öküz gibi geleneksel iş hayvanları işletmelerde kalmamıştır. İşgücünün ve yem fiyatlarının yükselmesi, bu durumu doğurmuştur. Makinalaşmanın yaygınlaşması, üreticilerin işletme sermayesi ihtiyacını artırmıştır.

GİRİŞ

Türkiye'de tarımsal üretimin miktar ve kalite yönünden geliştirilmesi ile tarımsal teknoloji arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Ekonomimizde en büyük sektör olan tarımda teknolojinin geliştiğine ait en iyi gösterge tarımsal mekanizasyonun yaygınlaşmasıdır denilebilir. Biyolojik teknik gelişmeye paralel olarak mekanik teknik ilerleme de devam etmektedir. Bitki yetiştiriciliği, hayvancılık ve mamülecilikten oluşan tarımın her dalında mekanizasyon, kullanılan alet ve makinaların sayısındaki artışlar ve yeni makinaların kullanılmaya başlanmasıyla kendini göstermektedir. Cetvel 1'de Türkiye tarımında makinalaşmanın seyrini belirtmeye yarayan genel özellikler ifade edilmeye çalışılmıştır. Birinci sütunda çift hayvanları sayısının 1965 den sonra hızlı şekilde azalmaya başladığı görülmektedir. Bu azalış, hayvan gücü yerine hızla makina gücü ikâme edildiğini göstermektedir. Cetvelin üçüncü sütununda yer alan traktör sayısındaki artışta bu görüşü doğrulamaktadır. Toplam traktör sayısı 1950 ile 1980 arasında 26 kat, 1965 den sonra ise 7,9 kat fazlalaşmıştır.

1950 - 1980 döneminde işlenen tarla arazisindeki artışa rağmen 100 hektara düşen traktör sayısı 16 kat artmıştır.

Cetvelin yedinci sütununda istatistiklerimizde yer alan ve hayvanla çekilen her türlü araç ve gereç sayısındaki değişimler ifade edilmek istenmiştir. Bu tür araç ve gereç sayıları 1965 - 1970 arasında artış hızını kaybetmiş ve sonra da azalmaya başlamıştır. Buna karşılık, dokuzuncu sütunda yer alan, traktörle çekilen veya çalıştırılan alet-makinaların sayısı 1965 - 1970 döneminde ani ve hızlı yükselme eğilimi içerisine girmiştir. Cetvel 1 ile ilgili genel özelliği şöylece sonuçlandırmak mümkündür: Türkiye'de her ne kadar, 1950 başlarından itibaren bir traktörleşme sürecine girildiği şeklinde genel bir kanaat bulunmakta ise de, traktör dışındaki diğer mekanizasyon unsurları ile beraber Türk tarımında makinalaşmanın, 1965 den itibaren yeniden bir hız ve anlam kazanmaya başladığını belirtmek mümkündür. Cetveldeki bütün veriler bu müşahadeyi yansıtmaktadır.

Kırsal kesimde tarımsal elektrifikasyon henüz çok eksik bulunduğundan traktör başlıca güç kaynağını oluşturmaktadır. Bu bakımdan makinalaşma ile traktörleşme eş anlamlı olarak ifade edilebilir. Bu cümleden olarak yıllara göre traktör varlığımızın beygir güçlerine göre dağılımını göstermek üzere cetvel 2 düzenlenmiştir.

Cetvel : 1. Türkiye Tarımında Başlıca Mekanizasyon Göstergeleri

Yıllar	Çift Hayvanları Sayısı		Traktör Sayısı		100 Ha. Düşen Traktör Sayısı		Hayvanla Çekilen Her Nevi Araç ve Gereç Sayısı		Traktörle çekilen veya Çalıştırılan Her Nevi Alet ve Makına	
	1000 Ad.	%	1000 Ad.	%	Adet	%	1000 Ad.	%	1000 Ad.	%
1950	2495	100.0	16585	100.0	0.11	100.0	4789 x	100.0	132 x	100.0
1955	2564	102.8	40282	242.9	0.19	172.7	5040	105.2	207	156.8
1960	2648	106.1	42136	254.1	0.18	163.6	5398	112.7	261	197.7
1965	2674	107.2	54668	329.6	0.23	209.1	5745	119.9	483	365.9
1970	2168	86.9	105865	638.3	0.44	400.0	5759	120.3	569	431.1
1975	1987	79.6	243066	1465.6	1.00	909.1	3909	81.6	1378	1043.9
1980	1988	79.6	436369	2631.1	1.78	1618.2	2724	56.9	2756	2087.9

(x) 1952 Rakamlarıdır.

Kaynak : DİE, Tarım İstatistikleri Özetleri ve İstatistik Yıllıklarından Alınmış ve Hesaplanmıştır.

Cetvel 2. Traktör Varlığının Beygir Güçlerine Göre Dağılımdaki Değişmeler

Traktör Tipi	Beygir Gücü	1965		1970		1975		1980	
		Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
İki tekerlekli	1 - 5	131	100.0	269	205.3	252	192.4	361	275.6
Traktörler	5 +	106	100.0	337	317.9	358	337.7	725	684.0
İkiden fazla	1 - 10	794	100.0	785	98.7	433	54.5	2114	266.2
Tekerlekli	11 - 24	8038	100.0	11165	138.9	10755	133.8	14307	178.0
Traktörler	25 - 34	17477	100.0	27807	159.1	38721	221.6	60096	343.9
	35 - 50	21885	100.0	46758	213.7	131523	600.0	234474	1071.4
	50 +	3616	100.0	14938	413.1	59758	1652.6	123277	3409.2
Tırtıl	1 - 25	360	100.0	916	254.4	41	11.4	28	7.8
Tekerlekli	24 - 40	314	100.0	821	261.5	110	35.0	95	30.3
Traktörler	41 - 80	968	100.0	1055	109.0	623 (1)	64.4	270 (1)	27.9
	80 +	198	100.0	395	199.5	492 (2)	248.5	620 (2)	313.1
Unimog (3)		781	100.0	619	79.3	—	—	—	—

(1) 41 - 60 Beygir gücündekileri, (2) 60 ve daha büyük beygir gücündekileri kapsamaktadır.

(3) 1975 ve 1980 İstatistiklerinde ayrıca verilmemektedir.

Kaynak : DİE, 1965, 1970, 1975 Tarım İstatistikleri Özetleri. Ankara.

Cetvelde iki tekerlekli ve tırtıl tekerlekli traktörlerin Türk tarımında az sayıda kullanıldığı, yıllara göre sayılarında önemli artış göstermediği dikkati çekmektedir. Buna karşılık, traktör varlığımızın en büyük kısmını 25 ve daha büyük beygir gücündeki traktörlerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Yıllara göre Türkiye traktör varlığındaki artışlarda bu gruptaki traktörlerden meydana gelmektedir. Aşağıda başka bir cetvel yardımıyla inceleneceği gibi, Türkiye’de küçük tarım işletmelerinin yaygın olmasına ve ayrıca polikültür tarım imkânlarına rağmen, büyük güçlü traktörlerin kesin şekilde hakim olması, beygir güçlerine göre yukarıdaki dağılımın optimum olup, olmadığı sorununun ortaya koymaktadır.

Devletin tarımsal mekanizasyon alanında hizmetleri hariç tutulursa, tarımda makinalaşmanın gerçekleştirildiği ve gözlemlendiği üniteler tarım işletmesi dediğimiz üretim birimleridir. İşletme arazisi büyüklüğü ve bundaki değişimler tarım işletmelerimizi karakterize eden birinci özelliktir. Çünkü makinalaşma kapasitesi ve imkânları, özellikle bitkisel üretim dalında arazi büyüklüğü ile sınırlı bulunmaktadır. Bu durum Türkiye gibi ekstansif tarım bölgelerinin geniş olduğu ve toprağa dayalı üretimin hakim olduğu ülkelerde daha da geçerlidir. İşletme büyüklükleri ile makinalaşmanın söz konusu ettiğimiz bu ilişkisini belirlemeye yardımcı olmak üzere Cetvel 3 verilmiştir. Cetvel 3 de işletme büyüklüklerine göre ortalama arazi miktarlarının muhtelif tarım sayımları arasında nasıl değiştiği görülmektedir. İlk üç işletme büyüklük grubunda ortalama işletme büyüklüğü önemli bir değişme göstermemiştir. Buna karşılık diğer gruplarda önemli sayılabilecek küçülmeler ortaya çıkmıştır. Bu yüzdendir ki Türkiye genelinde ortalama işletme büyüklüğü 1952’de 77.0 dekar iken, 1963’de 54.0 dekara, 1970’de ise 45,3 dekara kadar düşmüştür. O halde ortalama işletme büyüklüğünün giderek küçülmesi, tarımsal üretim birimlerinin giderek daha az kapasiteye yöneldiklerini ve bu durumun tarımsal mekanizasyonu sınırlayıcı olduğunu söyleyebiliriz.

Cetvel : 3. Türkiye’de Tarımsal İşletmelerin Tarım Sayımlarına Göre Büyüklüklerindeki Değişmeler.

İşletme Büyüklük- leri (Dekar)	1952 (Dekar)	1963 (Dekar)	1970 (Dekar)
1 - 20	10.8	9.3	9.0
21 - 50	35.0	33.6	33.6
51 - 100	72.7	71.1	71.4
101 - 200	144.5	136.2	138.0
201 - 500	322.0	284.2	252.7
501 - +	127.0	1201.4	1031.4
Toplam	77.0	54.0	45.3

Kaynak : DİE, Muhtelif Tarım Sayımlarından Hesaplanmıştır.

LİTERATÜR ÖZETİ

Tarımsal makinalaşmanın yol açtığı meseleleri ve Türkiye’deki sosyal ve ekonomik tesirlerini tesbit etmek gayesiyle yapılan araştırmalar son derece sınırlıdır. Daha ziyade tarım işletmelerinin bünyelerini tesbit ederek ve bu işletmelerin ekonomik analizlerinin yapıldığı çalışmalarda, bir işletme sermayesi olarak işletmelerin alet ve makina varlığı tesbit edilerek, aktif sermaye içindeki nisbetleri ortaya konmaktadır. Buna göre de çeşitli bölgelerde ve işletme nevilerinde, incelenen işletmelerin sermaye yapıları ile birlikte makinalaşma seviyeleri ortaya konulmaktadır. Bu çalışmalara ARAS (1954), AÇIL (1956), AKSÖZ (1966), ARI (1971), GÜNEŞ (1971), BÜLBÜL (1973), ERKUŞ (1976), REHBER (1978), örnek gösterilebilir.

Türkiye’de 1950’lerde başlayan makinalaşma dolayısıyla tarımda makina kullanılmasının ortaya çıkardığı teknik, ekonomik, sosyal ve hukuki meselelerini kapsayan bir araştırma. A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından seçilen bir komisyonca yapılmıştır. Türkiye’nin 6 farklı bölgesinde o zamanki verilere göre ziraat makinalarının en fazla yayıldığı 20 köy araştırma kapsamına alınmıştır. Bu köylerde uygulanan üç ayrı anketle toplanan bilgiler

değerlendirilerek makinalaşmanın üretim tekniğine etkileri, tarımsal üretim faaliyetlerindeki değişmelere tesirleri, makinalı tarımla ortaya çıkan teknik meselelerle, makinalaşmanın üretim hacmindeki değişmeler, tarım işçilerinin durumu, işletme organizasyonundaki değişmeler arazi kıymetindeki değişmeler, ürün maliyetine tesiri ve çiftçi gelirin etkileri gibi ekonomik meseleler incelenmiştir. Ayrıca makinalaşmanın ortaya çıkardığı sosyal ve hukuki hususlarda araştırılmıştır (ANANYMOUS, 1954).

Tarımda makinalaşma meselesi ve ortaya çıkan sorunların çözüm yolları muhtelif toplantılarda tartışılmış ve bunların sonuçları yayınlanmıştır ANANYMOUS (1968). ANANYMOUS (1980).

DEMİRCİ (1978) Tarımda bir traktör kapasitesi için yeterli arazi genişliğinin tesbiti ve alet makinalarda farklı mülkiyet durumunun işletme büyüklüğü ve işletme gelirine etkilerin araştırmıştır.

ULUTAŞ (1979) Türkiye tarımında makinalaşma ve tarıma etkisini genel olarak incelemiş ve alınması gerekli tedbirleri ortaya koymuştur.

YETİM ve arkadaşları tarafından, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. adına yapılan bir araştırmada, Türkiye'nin tarımsal yapısı ile mekanizasyon derecesi arasındaki münasebet kurularak, tarımda kullanılan iş makinalarının illere ve yıllara göre üretim miktarı tesbit edilerek, bu sektördeki istihdam ve sermaye durumları tesbit edilmiştir (ANANYMOUS, 1981). Yine, aynı kuruluş adına yapılan bir başka araştırmada, Türkiye'de Traktör parkı, arz-talep dengesi incelenerek, bazı ülkelerle mukayese yapılmıştır (DEMİRCİ, 1981).

MATERYAL VE METOT

Bu araştırma, tarım işletmelerinde makinalaşma durumunu ve makinalaşmanın yaptığı etkileri ve getirdiği sonuçları incelemek amacıyla Orta Anadolu Bölgesinde Konya ve Kayseri illerine bağlı köylerde toplam 299 işletme ziyaret edilerek ve anket yapılarak gerçekleştirilmiştir. 1978 yaz aylarında yapılan ön incelemelerde Teknik Ziraat Müdürlüğü verilerine göre tarım alet ve makinaları bakımından makinalaşmanın az, orta ve iyi durumda olduğu her ilde 3 köy olmak üzere toplam 6 köy belirlenmiştir. 6 köydeki işletmelere (ailelere) 1979 yaz aylarında tam sayım

uygulanmış ve anket sorularına cevap vermek istemeyen veya doğru cevap vermeyenler ayıklandıktan sonra geriye kalan 299 anket değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmada kullanılan anket formları tarafımızdan hazırlanmıştır.

ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA

Bölgenin Başlıca Alet ve Makinaları

Türkiye'de 1950 yılından sonra tarım yatırımlarında büyük bir çaba devamlı olarak mekanizasyon sahasına inhisar ettirilmiştir. Bunun sebebi ne olursa olsun, sonuçlar olarak ülke ekonomisinde önemli gelişmeleri başlatan bir itici gücün oluşmasını sağlamaktır. Tarımda yıllarca yaşanan durgunluk atlatılmış, emek fazlasının ortaya çıkışı sür'atlendirilmiş, arazi tasarruf durumu ve yeni tekniklerin benimsenmesinde hızlı bir oluşum gözlenmeye başlanmıştır.

Planlı dönemde uygulanan tarım politikasının bir gereği olarak ilk iki plan döneminde toplam tarım yatırımlarının takriben 1/4 ü tarımsal traktör makina - ekipmanlara ayrılırken bu nisbet Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde % 33,8'e, Dördüncü Beş Yıllık Plan Döneminde ise % 38'e yükselmiştir.

Cetvel 4 de 1970 yılından itibaren, Türkiye'de araştırma illerinin bulunduğu bölgede (Orta Güney) ve araştırma illerinde alet makina varlığının gelişme seyri ve 1980 yılında önemli alet ve makinaların sayısı verilmiştir.

Traktör artış seyrine paralel olarak, toprak işleme aletleri sayısında bir artma müşahade edilmektedir. Ancak pahalı ve büyük kapasiteli ekim makinalarının gelişme seyri, traktör sayısındaki artma ölçüsünde olmamıştır. Hasat makinalarından harman makinası sayısı 1970 yılına nazaran 6,6 katı artarken, biçer-döğer sayısındaki artış ancak % 62,7 civarında kalmıştır.

Diğer taraftan son yıllarda sulama vasıtalarından motopompa da 2,6 katına yakın bir artma gözlenmektedir. Önceki yıllara ait resmi rakamlar bulunmamasına rağmen, derin kuyu pompaları ile yağmurlayıcıların da yaygınlaştığını tesbit etmek mümkündür. Hayvancılıkla ilgili alet ve makinalarda gelişme bariz bir şekilde görülmekte ise de, tarım işletmelerinde yeterli sayıda bulunduğunu söylemek mümkün değildir.

Cetvel : 4. Araştırma Yapılan İller ve Türkiye'de Alet-Makina

Alet ve Makina Grupları	Alet ve Makinaların Nev'i	1 9 7 5			
		Kayseri %	Konya %	Bölge %	Türkiye %
I. TOPRAK İŞLEME VASİTALARI	Pulluk	224	188	209	239
	One-way	108	5	51	150
	Kültivatör	1073	358	698	308
	Disk-Harrow	78	84	74	112
	Çapa Makinaları	34	13	20	162
	Ekim Makinaları	134	143	155	183
II. GÜBRELEME VASİTALARI	Çiftlik gübresi dağıtıcıları	—	—	—	—
	Kimyevi gübre dağıtıcıları	—	—	—	—
III. TARIMSAL MÜCADELE VASİTALARI	Sırt Pulverizatörü	47	119	116	126
	Motor Pulverizatörü	—	—	—	—
	Tozlayıcı	26	93	51	90
	Atomizör	—	—	—	—
	Kuyruk M. N. Pulva.	—	—	—	—
	Uçak ve Helikopter	—	—	—	—
IV. SULAMA VASİTALARI	Motopomp	121	174	162	159
	Derin Kuyu Pompası	—	—	—	—
	Santrifüj Pompası	159	429	241	157
	Yağmurlayıcı	—	—	—	—
V. HASAT VE HARMAN VASİTALARI	Biçer-Bağlar	67	2	22	106
	Harman Makinası	234	146	160	294
	Savurucu	102	123	117	91
	Sap-Döver	—	—	—	—
	Diğer-Döver	67	152	123	138
VI. ÇEKİ VASİTALARI	Traktör	239	185	214	224
	Treyler	120	95	130	167
	Kamyon	178	139	155	167
	Jeep	63	99	78	95
VII. HAYVANCILIKLA İLGİLİ VASİTALAR	Balya Makinası	86	103	92	115
	Silaj Makinası	—	—	—	—
	Yem Kırma Makinası	41	162	136	163
	Krema Makinası	222	76	95	134
	Kuluçka Makinası	88	610	397	212
	Cıvciv Ana Makinası	—	—	—	—
Süt Sağma Makinası	—	—	—	—	

Varlığı ve Yıllara Göre Nisbi Artışlar (1970=100)

Kayseri		Konya		Bölge		Türkiye	
Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
6385	352,6	26778	378,1	63031	486,9	525957	420,0
645	224,7	1864	181,0	3400	212,6	11279	189,3
3742	1578,9	3959	1590,0	10803	1765,2	147436	347,9
71	9,8	1912	49,0	5737	74,6	86131	207,0
185	243,4	1041	432,0	1798	311,6	87725	220,1
1586	199,2	12452	386,1	23231	367,2	160963	276,6
1	—	20	—	227	—	1423	—
841	—	6389	—	11314	—	74161	—
3167	230,0	9016	235,3	24471	237,3	281578	186,7
912	—	2493	—	5975	—	56586	—
217	84,1	974	121,2	1747	68,8	37938	96,5
81	—	1804	—	2347	—	68508	—
914	—	2197	—	4830	—	38522	—
—	—	—	—	—	—	100	—
1118	214,0	11040	383,7	23798	365,2	203435	257,8
240	—	5277	—	6970	—	23297	—
689	244,3	3231	697,8	5966	394,6	60936	198,2
97	—	3962	—	5590	—	26137	—
15	125,0	22	12,0	135	45,5	4752	119,1
1777	355,4	7551	447,3	15030	450,4	92840	661,1
1552	290,0	1030	61,9	3473	149,9	73532	95,5
1440	—	2627	—	7734	—	39953	—
107	100,0	1769	111,5	2993	122,5	13937	162,7
4892	416,3	25979	387,8	50280	411,8	436369	412,2
5582	501,5	26183	521,3	53339	578,5	424429	468,9
118	327,7	1009	382,2	1416	387,9	7319	359,6
131	195,5	607	252,9	826	191,6	3601	100,8
43	153,6	42	2100,0	187	366,7	5505	129,8
8	—	6	—	19	—	192	—
53	78,0	435	175,4	387	184,0	4724	319,2
5537	274,2	40144	147,1	61718	151,1	253814	234,0
21	80,8	38	65,5	85	83,3	2561	181,4
50	—	157	—	241	—	2850	—
30	—	67	—	112	—	956	—

TRAKTÖRLEŞME VE İŞLETME BÜYÜKLÜKLERİ

Ankete dahil olan 299 işletmenin 117 sinde (% 39), şahıs malı traktör veya ortak olarak kullanılan traktör bulunmaktadır. Türkiye'de tarımsal mekanizasyonun ana simgesi olarak traktörleşme anlaşıldığından, işletme büyüklüklerine göre traktör varlığı ve mülkiyet durumu incelenen işletmeler için Cetvel 5 de verilmiştir. Cetvelde görüldüğü gibi işletme büyüklüğü arttıkça şahsi traktöre sahip işletmelerin sayısı yükselmektedir. Başka bir ifade ile trak-

Cetvel : 5. Traktör Kullanan İşletmelerin İşletme Büyüklüklerine Göre Dağılımı

İşletme Büyüklüğü	İşletme Adedi	Traktör Hiz- meti Kulla- nan İşletme Adedi	Şahsi Traktö- re Sahip Olan İşletme Adedi	Ortak Traktör Kullanan İşlet- me Adedi
1 - 50	84	77	6	1
51 - 100	66	40	20	6
101 - 200	67	24	33	10
201 - +	44	3	34	7
TOPLAM	261	144	93	24

törleşme veya mekanizasyon oluşumu büyük işletmelerle daha çok iç içedir. Buna karşılık küçük işletmelerde traktör hizmeti satın alanlar daha yaygındır. 1 - 50 dekar arasındaki 84 işletmeden 77 si aynı veya nakdi ücret karşılığında traktör hizmeti satın almakta, nihayet geriye kalan 6 tanesi şahsi traktöre sahip bulunmakta ve 1 işletme ise ortak traktör kullanmaktadır. Ortak traktör sahibi 24 işletmeden 10 tanesi 101-200 dekar arasındaki büyüklük grubunda yer almaktadır. Bu durum, çeşitli nedenlerle küçük işletmelerin ortak traktör kullanımı konusunda bir araya gelemediklerini ve işi organize edemediklerini ortaya koymaktadır. Büyük işletmeler ise (201 dekar ve daha büyük işletmeler) kendi imkanları ile şahsi traktör edinebilmektedirler. Oransal olarak incelenen işletmelerin % 35,6 sı şahsi traktör sahibi, % 9,2 si

ortak traktör sahibidirler. % 55,2 sini oluşturan 144 işletme ise traktör hizmetlerini satın almaktadırlar. İncelenen işletmelerin % 14,1 ise traktör hizmetlerinden yararlanmamaktadırlar. Bunlar topraksız işletmeler, tarım işçiliği ile geçinen işletmeler veya arazisini, kısmen başkalarına işlettiren işletmeler arasında yer almaktadır.

TRAKTÖRLEŞME VE ARAZİ TASARRUF İLİŞKİLERİ

İnceleme tüm işletmelerde arazi tasarruf şekilleri Cetvel 6 da gösterilmiştir. İşletmelerin % 58,5 i sadece mülk arazisini işlemektedirler. Mülk toprağı olmayıp da kiracılık ve ortaklıkla geçinen veya tarım işçiliği yapan işletmelerin oranı ise % 13,7 gibi önemli miktarda bulunmaktadır. Cetvel 6 ile traktör sahibi işlet-

Cetvel : 6. İşletmelerin Arazi Tasarruf Şekilleri

İşletmeler	Adet	Oran (%)
Topraksız Tarım İşçileri	24	8,02
Arazisinin Tamamını Kiraya veya Ortağa Verenler	14	4,68
Arazisinin Bir Kısımını Kiraya veya Ortağa Verenler	19	6,36
Hiç Arazisi Olmayıpta Kira ve Ortaklıkla Arazi İşleyenler	17	5,69
Mülk Arazisine Ek olarak Ortakçılık ve Kiracılıkla Arazi İşleyenler	50	16,72
Sadece Mülk Arazisini İşleyenler	175	58,53
TOPLAM	299	100,00

melerde arazi tasarruf durumunu gösteren Cetvel 7 yi karşılaştırmak yararlı olacaktır. Cetvel 6 da kiracılık ve ortaklıkla arazi işleyenler oranı % 16,7 olduğu halde, traktör sahibi işletmelerde bu oran % 28,5 e yükselmektedir. Aynı nisbet Kayseri'de

Cetvel : 7. Traktöre Sahip İşletmelerde Arazi Tasarruf Durumunun Oransal Dağılımı

İller	Mülk arazi	Kira ve Ortak-	Toplam
	%	çılıkla İşlenen Arazi %	
Kayseri	37,75	62,23	100,00
Konya	89,30	10,70	100,00
Ortalama	72,42	28,53	100,00

% 62,3 e kadar çıkmaktadır. Buna göre traktörleşme sayesinde kira ve ortakçılık yoluyla arazi işlemek ve böylece üretim ölçeğini büyütme olgusu ile karşı karşıya bulunuyoruz demektir. Traktör sahibi işletmelerde mülk arazi hakim olmakla beraber, özellikle iş hayvanlarının ortadan kalkmasının bir sonucu olarak küçük işletmeler arazilerini traktör sahiplerine kira veya ortakçılıkla işletmektedirler. Bu yöntemin giderek yaygınlaştığı müşahede edilmektedir.

TARIMSAL MEKANİZASYON VE TARIMDA İŞGÜCÜ FAZLALIĞI

Tarımsal mekanizasyon sayesinde, insan ve hayvan gücü ile yapılamayan veya çok zaman alan işler daha kolay, süratli, daha kaliteli ve daha ekonomik olarak yapılabilir. Bu yararları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür :

1. Birim alanda verimlilik artışı sağlanır,
2. İş gücü verimliliğinde ve işin kalitesinde yükselme olur, ayrıca işler daha kolay hale gelir,
3. Üretim maliyetleri düşürülebilir,
4. Makinalaşma, münavebeyi mümkün kılar ve böylece topraktan yararlanma entansif hale gelir,
5. Tabiat şartları ve ürünün niteliği dolayısıyla ortaya çıkan mevsimlik işgücü darboğazları bertaraf edilebilir.

İşte makinalaşma sonucunda, işgücü prodüktivitesindeki artış ve işlerin daha çabuk ve kolay yapılabilir hale gelmesi kırsal kesimde işgücü fazlalığına yol açmaktadır. Ülkemizdeki düzensiz şehirleşme ve istihdam probleminin temelinde yatan faktörlerden bir tanesi de tarımsal mekanizasyondur denilebilir. Tarımsal mekanizasyon ile gizli işsizlik, açık işsizlik ve mevsimlik işsizlik kavramları arasında paralellik kurmak mümkündür.

Tarımsal mekanizasyonun Orta Anadolu Tarım işletmelerinde yol açtığı atıl işgücü sorununa işaret etmek amacıyla Cetvel 8 düzenlenmiştir. Cetvelin ilk sütunu işletmelerin üretim şekline ve tarım tekniğine işaret etmektedir. Bu bakımdan işletmeler entansite derecelerine göre dört gruba ayrılmıştır. Bu gruptaki işletmelerde mevcut olan işgücü ikinci sütunda, çalışma tarzlarına göre gereken iş gücü miktarı ise üçüncü sütunda yer almaktadır. Aradaki fark ise işgücü fazlalığı olarak son sütunda gösterilmiştir.

**Cetvel : 8. İncelenen İşletmelerde Yıllık İşgücü Fazlalığı
(EİG = Erkek İş Günü Birimi Olarak)**

İşletmelerin Entansite Grupları	İşletmelerde Mevcut Ortalama İş Günü (EİG)	İşletmelerde Gerekli İş Günü (EİG)	İşletmelerde İş Günü Fazlalığı (EİG)
Çok Entansif	790	99,11	690,89
Orta Entansif	790	59,58	730,42
Enstansif	790	49,65	740,35
Orta Ekstansif	790	37,37	752,63

Buna göre işletme başına işgücü fazlalığı yılda 690,89 ilâ 752,63 birim erkek iş günü kadardır. Bu demektir ki her işletmede 2 veya 2,5 birim iş gücü atıl durumda bulunmaktadır. Kaba olarak bu miktar, işletmelerde çalışır yaştaki nüfusun yarısına tekabül etmektedir. O halde ülkemizde tarımsal mekanizasyonun en uygun seviyesi araştırılırken, ekonomik şartları, istihdam durumunu, üretim ve kültürel ihtiyaçları beraberce düşünmek zorunluğu vardır.

Zirai makinalaşmanın yol açtığı temel meselelerin başında, köylerden (kırsal bölgelerden) şehirlere doğru gelişen göçlerdir. Bu göçlerin bir çok sebepleri yanında, şehirlerde kolay işbulma ve yüksek ücret elde etme ümidi, sosyal ve kültürel imkânların çokluğu ve büyük şehirlerin çekiciliği yer almaktadır. Kırsal bölgelerden şehirlere doğru akarak geçimlerini tarım dışında temin eden tarım menşeli aktif nüfusun yanında, kendi tarım işletmeleri dışında yan gelir kaynağından geçimini temin etme durumu söz konusu olmaktadır. İncelenen işletmelerde şehirde çalışma, köyde tarım dışı çalışma ve traktör işletmeciliği gibi tarım dışında gelir temin edenlerin oranı % 53,17 dir. Ancak traktör çeki gücüne sahip işletmelerde ise, bu oran daha düşük olup % 41,03 tür. Bu durum, tarım işletmelerinden dolayı yolla bir göçün bulunduğu işaretini olmaktadır.

Cetvel : 9. İncelenen İşletmelerde Gelir Kaynakları

	İncelenen Bütün İşletmeler	Traktör Çeki gücüne Sahip İşletmeler
ANA GELİR KAYNAĞI		
Kendi tarım işletmesi	81,61	96,58
Köyde Tarım Dışı Çalışma	6,02	—
Şehirde Çalışma	6,02	0,85
Diğer	6,35	2,56
TOPLAM	100,00	100,00
YAN GELİR KAYNAĞI		
Şehirde Çalışma	18,06	14,53
Köyde Tarım Dışı Çalışma	13,38	7,69
Kendi Tarım İşletmesi	9,03	2,56
Traktör İşletmeciliği	6,35	16,25
Diğer	6,35	—
TOPLAM	53,17	41,03
Yan Geliri Olmayan	46,83	58,97
TOPLAM	100,00	100,00

TARIMSAL MEKANİZASYON VE YENİ TEKNOLOJİLERİ BENİMSEME SEYRİ

Makina ve verim artırıcı girdilerin kullanılması tarımda modernleşmenin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Makinalar ve modern tarım girdilerinden işletmelerin yararlanma nisbeti 1955 yılına kadar düşük bir seviyede kalmıştır. İncelenen işletmelerin 1950-1960 yılları arasında ancak % 11-12 si hububat hasadında yararlanmakta iken, üretimde traktör ve vasıflı tohum, kimyevi gübre ve zirai mücadele ilâcından yararlanan işletmelerin oranı daha düşük bir seviyede bulunmakta idi. Traktör kullanmada 1955 yılından itibaren bir sıçrama müşahade edilmektedir. Aynı yıllarda bunu gübre kullanımı takip etmiştir. Zirai mücadele ilâcı kullanmaya başlayan işletmelerin sayısında ancak 1960 yılından itibaren büyük bir artış görülmüştür. İşletmelerin büyük bir kısmında vasıflı tohum kullanılmaya başlaması ancak 1965 yıllarından sonradır. Buna göre işletmelerin vasıflı tohum, kimyevi gübre ve zirai mücadele ilâcı gibi verimi artırıcı girdileri kullanmaya başlamaları, bu işletmelerde traktör kullanmanın başlamasından ve yaygınlaşmasından sonra olmuştur. İşletmelerin % 30-35 i modern teknolojiyi 1970-1974 yılları arasında benimseyip kullanmaya başlamışlardır.

SUMMARY

FARM MECHANIZATION THE MIDDLE ANATOLIA

In this research Konya and Kayseri provinces were taken as survey area in order to study farm mechanization in the middle Anatolia and to find out its effects. After a first survey of the region in 1978, the villages were grouped into three according their mechanization level: poor, middle and highly mechanized. One village from each group of both provinces were selected, that means totally 6 villages representing the area. Then, in 1979 the main survey was conducted, comprising all farms of the 6 villages. Except some dropped farms, total number of farms surveyed were 299.

Average farm size was founded as 131,2 decares and 32 % of the farms were less then 50 decares, While 58,5 % of the farms were operated only on their own land, 16,7 % of the farms were operated on rented or crop-shared land in addition to their own land. 8 % of the families were landless families.

117 farms among 299 surveyed farms (39 %) had whether their own tractor or shared tractor. Tractors in these farms were operated in 30 % of their capacity and had not necessary equipment. Three-quarter of shared tractor owners had farm size between 51 and 200 decares. Combined harvester is another important sign of farm mechanization, but it was seen only in a farm. Treshers, sprayers, universal planters and cream seperators were the main agricultural equipment and machinery in the region.

Surveyed farms showe that farm mechanization increases the number of jobless people in rural areas. Old people remain in villages, youngs leave them.

Traditional draft animals were not yet seen in villages and in farms. That was a result of rapid increases in wages and in feed prices. Farm mechanization has enlarged the need for management capital in farm holdings.

LİTERATÜR

- AÇIL, A. F., 1956, : Samsun İli Tütün İşletmelerinde Rantabilite, A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları 105, Ankara.
- AKSÖZ, İ., 1966 : Erzurum Ovasında Ziraat İşletmelerinin Ekonomik Durumu, Atatürk Ü. Ziraat Fakültesi Yayını, Erzurum.
- ANONYMOUS, 1954 : Türkiye'de Zirai Makinalaşma, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları 39-21., Ankara.
- ANONYMOUS, 1968 : Türkiye Tarımının Mekanizasyon Problemleri ve Çözüm Yolları Z. M. Odası Yayını, Ankara.
- ANONYMOUS, 1980 : Uluslararası Tarımsal Mekanizasyon ve Enerji Simpozyumu, Ankara,
- ARAS, A., 1954 : Kars Süt Mamüleciliği İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, 58, Ankara.
- ARIKAN, R., 1971 : Kayseri İli Hayvan Besiciliğinin Yapısı, Teksir, Ankara.
- BÜLBÜL, M., 1973 : Adana Ovası Tarım İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, Finansman ve Kredi Sorunları, Ankara.
- DEMİRCİ, B., 1981 : Traktör Araştırması, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası A.Ş. Yayınları : 36, Ankara.
- DEMİRCİ, R., 1978 : Kırşehir Merkez İlçesi Hububat İşletmelerinde Optimal İşletme Organizasyonları ve Yeter Gelirli İşletme Büyüklüklerinin Saptanması Üzerine Bir Araştırma Teksir, Ankara.
- DİE, 1954 : 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri Yayın No: 371, Ankara.
- DİE, 1965-1970, 1975 : Tarım İstatistikleri Özeti, Ankara.
- DİE, : 1965, 1963 Tarım Sayımı Örneklemeye Sonuçları, Yayın No: 477, Ankara.
- DİE, 1979, : 1970 Genel Tarım Sayımı Yayın No: 904, Ankara.

- DİE, 1981, : Tarım İstatistikleri Özeti, 1980 Yayın No: 965, Ankara.
- DİE 1981, : Türkiye İstatistik Yıllığı, 1981 Ankara.
- DİE, 1982, : Tarımsal Yapı ve Üretim (1980) Ankara.
- ERKUŞ, A., 1976 : Tavşanlı İlçesi Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerin Doğrusal (Linear) Programlama İle Planlanması, Ankara.
- GÜNEŞ, T., 1971 : Türkiye Çeltik Ekonomisi, A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları No: 509, Ankara.
- REHBER, E.. 1978 : Nevşehir'de Patates Üreten İşletmelerin Ekonomik Analizi, Teksir, Ankara.
- ULUTAŞ, İ., 1979 : Türkiye Tarımında Makinalaşma ve Tarıma Etkisi, Lisans Tezi, Ankara.
- YETİM, T., EREN, Y. A., KARATEKİN E., 1981 : Tarım Alet ve Makinaları Araştırması Sınai ve Kalkınma Bankası A.Ş. Yayınları : 33, Ankara.

TARIMSAL PAZARLAMA KOOPERATİFLERİNDE EKONOMİK YAPI VE AMAÇ

Dr. Erkan REHBER

1. GİRİŞ

Tarımsal pazarlama, mal ve hizmetlerin tarımsal üretimin başlangıcından, son tüketiciye ulaşıncaya kadar olan tüm faaliyetleri içermektedir (1). Bu akış içinde üreticiler, ürünlerinin satışından mümkün olan en yüksek geliri elde etmeyi, tüketiciler, arzu ettikleri ürünleri mümkün olan en düşük maliyetle elde etmeyi amaçlayacaktır. Serbest pazar sistemi içinde, ürünlerin üreticiden son tüketiciye ulaşmasındaki faaliyetleri yüklenen aracılar da bulunmaktadır. Bu araçların amacı da sundukları hizmete karşılık mümkün olan en büyük kârı elde etmektir. Çok sayıda üretici ve tüketicinin yer aldığı tarım ürünleri pazarlama sistemi içinde bazı pazarlama fonksiyonlarını yerine getiren bu aracılar, düzenli çalışmayan bir sistemde pazar marjından en büyük payı almaktadırlar ve pazarı kendi amaçları doğrultusunda düzenleyebilmektedirler. Hükümetlerin pazar stabilizasyonu ve fiyat tanzimi çalışmaları da, üretici ve tüketicilerin örgütlenmediği böyle bir sistem içinde aracı ve büyük ölçekli üretici aracı firmaların amacına hizmet eder görülmektedir.

Tarım ürünleri üreticilerinin, piyasayı düzenlemeleri ve fiyat belirlemede söz sahibi olan bir güç haline gelebilmeleri, onların örgütlenmeleri ile mümkündür. Bu örgütlenme biçimi de temel

1) Richard L. Kohls, *Marketing of Agricultural Products*, The Macmillan Company Third Edition. New York 1968. p. 9.

prensipere bağı olarak kurulacak Pazarlama Kooperatifleri olacaktır.

Kooperatifler kuruluş, işleyiş, faaliyet alanı ve kapsamı, tüketicie yakınlığı veya uzaklığı, ülke, bölge koşullarına ve pazarlanacak ürünün özelliğine bağı olarak şekillenecektir. Bu konuda karar verme, konuyla ilgili ciddi bir ön araştırmayı gerekli kılmaktadır (1).

Bu yazıda, pazarlama kooperatiflerinin üreticie sağlayacağı yararlar üzerinde kısaca durularak, müşterek faaliyette bulunmanın ekonomik yapı ve amacı açıklanmaya çalışılacaktır.

2. PAZARLAMA KOOPERATİFLERİNİN YARARLARI

Pazarlama kooperatifleri, tarımsal, ürünlerin, toplama, dereceleme, işleme, ambalajlama, depolama, taşıma ve satış işlemlerinin tamamını veya bir bölümünü yerine getiren, üretici örgütleri olacaktır. Her yönde integrasyon sağlamış ve etkin bir pazarlama payına sahip bir kooperatif organizasyonun üreticie sağlayacağı en büyük yarar «pazarlık gücü» kazandırma olacaktır.

Pazarlamanın her kademesinde olacağı gibi, satış aşamasında da ikili ilişkiler vardır. Bu ikili ilişkilerde, bir tarafın diğer tarafı şartları kabulde etkileme derecesi, veya anlaşmayı kendi yönünde etkileme kabiliyeti «pazarlık gücü» olarak tanımlanabilir (2).

Bunun dışında, tarımsal ürün pazarlamasında kooperatiflerin sağlayacağı yararları şu şekilde sıralayabiliriz (1).

1. Ürün kalitesini artırmada daha üniform ve geniş üretim olanağı yaratır. Dereceleme, ambalajlama, ürünü satışa hazırlama, en iyi pazarlama kanal ve yöntemlerini uygulama yoluyla, üreticinin pazarlama payını artırır.

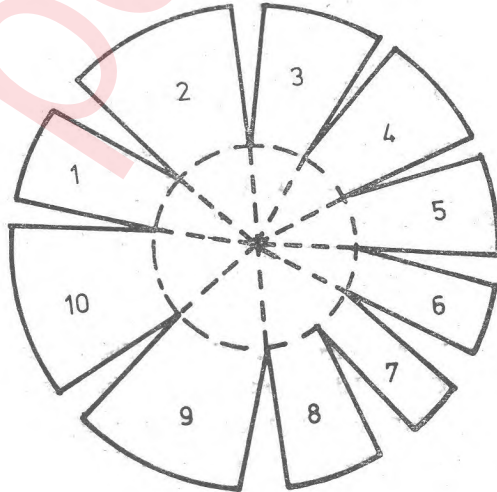
-
- 1) Henry H. Bakken, M. A., Marvin A. Schaars, *The Economics of Cooperative Marketing*. Mc Graw - Hill Book Company, Inc. New York. 1937 p. 186.
 - 2) George W. Land and Milton C. Hallberg, *Factors Affecting The Bargaining Power of Some Dairy Bargaining Coop.* Iowa State Uni. Agri. and Home Econ. Exp. Sta. April 1967 Special Report No. 52 p. 5.
 - 1) P. J. Baron, *Why Co-operation in Agricultural Marketing* *Journal of Agri. Econ.* Vol. XXIX No. 2 May. 1978 p. 110.

2. Özellikle küçük üreticilere faaliyetlerini genişletme ve ihtisaslaşma olanağı sağlar.
3. Üreticinin pazar isteklerine karşı duyarlılığını artırır.
4. Tarımsal prodüktivitenin artırılmasında önemli katkılar sağlar.
5. Tüketicinin, istediği kalitede ürün bulması kolaylaşır. Yani ortaya çıkacak dengeli pazar yapısından tüketici de yararlanır.
6. Devletin, fiyatlara müdahale, piyasayı düzenleme ve destekleme politikasını uygulamada kolaylıklar sağlar.
7. Makro düzeyde, üretim ve ihracat politikasının uygulamasında etkili ve yararlı olur.

3. PAZARLAMA KOOPERATİFLERİNİN EKONOMİK YAPISI VE AMACI

3.1 EKONOMİK YAPI

Pazarlama kooperatifleri, birer tarım ürünü üreticisi olan tarım işletmelerinin (firmaların) birleşmeleri sonucu ortaya çıkar. Bu birleşme ile pazarlama fonksiyonlarını yerine getirecek, müşterek bir firma doğacaktır. Üyelerin veya üye firmaların, kendi kişisel veya firmalarının kârlarını maksimum yapmak amacıyla müşterek bir işleme tesisi kurduklarını kabul edelim.

Şekil : 1
Kooperatif yapısı

Bu yolda bir birleşmeyi Şekil : 1 deki gibi ortaya koyabiliriz (1). Şekilde numaralanan her üçgen bir üye firmaya, küçük kesikli çizgilerle gösterilen daire ise, onların müşterek işletmelerini göstermektedir. Her bir bireysel firmanın bir parçası merkezdeki müşterek firmayı oluşturmaktadır. Firmalar arasında merkezdeki müşterek firma dışında bir bağıntı olmadığı görülebilir. Tüm firmalar çekildiği zaman müşterek firmada yok olacaktır. Müşterek işletmenin büyüklüğü, bu birleşmeye katılan işletmelerin sayısı ve büyüklüğü tarafından belirlenecektir.

Karar verme ve risk taşıma bir firmanın temel ekonomik karakterlerinden birini teşkil eder. Bu müşterek firmaya katılan her bir firma için de geçerlidir. Birleşmeye katılan her firma, karar verme ve risk taşıma fonksiyonunu paylaşmada anlaşmalıdır. Müşterek işletme ile ilgili, ekonomik risk, finansal sorumluluk, masraf ve kârlar üye firmalar arasında faaliyete katılım oranında paylaşılacaktır.

3.2 EKONOMİK AMAÇ

Kooperatif ve özel sektör arasında, ekonomik amaç açısından farklar bulunmaktadır. Kooperatifte kâr amacı ikinci derecede iken özel sektörde başta gelmektedir. Çünkü kooperatifle firma sahibinin aynı zamanda müşteri olma eğilimi vardır, amaç satıcı olarak gelirin maksimize edilmesi, mal mübayaasında da masrafın minimize edilmesidir.

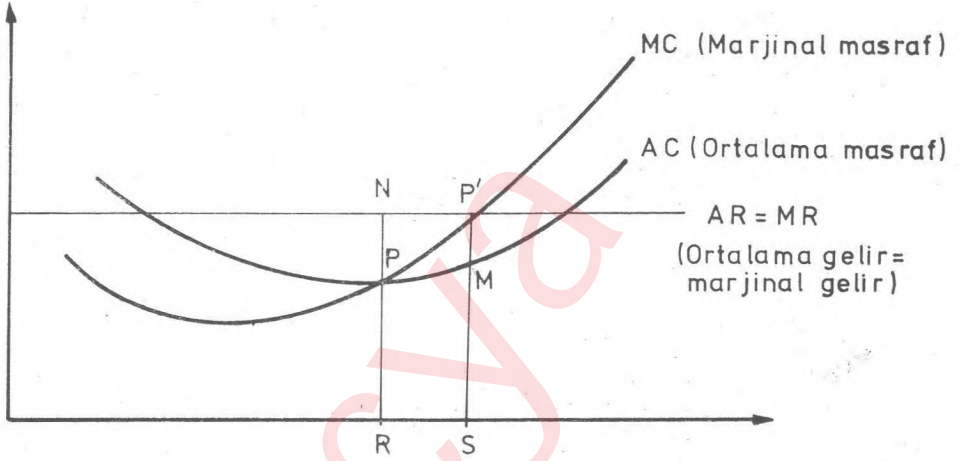
Kooperatif pazarlama organizasyonunda, organizasyona katılan her firma, kooperatif kanalıyla pazarlanacak her bir ünite ürün için kârını maksimize etmeyi amaçlayacaktır, kâr maksimizasyon teorisi birleşmeye katılan her firma için geçerli iken, bu teorinin müşterek firma için geçerli olduğunu söyleyemeyiz (2).

1) Richard Philips, *Economic Nature of the Cooperative Association*. M. A. Abrahamsen, C. L. Scrops, *Apricultural Cooperation. Selected Readings*. Uni. of Minnesota Press 1957 p. 145.

2) Frank Robotka, *A. Theory of Cooperation*, M.A. Abrahamsen. C.L. Scrogg. *Agricultural Cooperation. Selected Readings*. Uni. of Minnesota Press. 1957. p. 132

Standart kıymet teorisine göre özel firmanın amacı marjinal masrafın, marjinal gelire eşit olduğu noktada faaliyet göstererek, gelirini maksimize etmeğe çalışmaktır (1).

Şekil : 1 de de görüleceği gibi özel firma serbest rekabet koşullarında S noktasında çalışmaktır ($MR = MC$)

Şekil : 2

S noktasında ortalama masraf R noktasına göre daha yüksek olmasına rağmen, S üretim seviyesinde marjinal gelir, marjinal masraf eşittir ve firmanın kârı maksimumdur. Kooperatif üyesi firmaların amaçlarının firma olarak kârlarını maksimum kılmak olduğu halde, müşterek işletmelerinde amacın toplam kârı maksimum kılmak olmadığını belirtmiştik. Her bir üyenin amacı pazarlama ve satınalma masraflarını minimum kılmaktır. Kooperatif işletme OR noktasında çalışacaktır. Çünkü bu noktada ortalama birim maliyet minimumdur.

Konuyu firma düzeyinde ele alınca, firmanın tüm kârı alacağını düşünürsek, kooperatif işletmeden farklılığını daha iyi gözleyebiliriz. Kooperatifte kâr veya surplus, kooperatifle müşteri ilişkisine göre üyelere paylaşılacaktır. Bu durumda birim başına kârın, yüksek olduğu diğer bir deyimle, birim başına masrafın

1) Eugenc Clark, Farmer Cooperatives and Economic Welfare Journal of Farm Econ. Vol. 34 Feb. 1952 Number 1. p. 36

en düşük olduğu nokta, kooperatifin çalışacağı noktadır. Yani ortalama gelirin en yüksek olduğu veya ortalama masrafın en düşük olduğu noktadır. Bu noktada ortalama masraf da marjinal masrafa eşit bulunmaktadır.

Sayısal bir örnek vererek konuya açıklık getirmeye çalışacak olursak; Şekil : 1 deki çizdiğimiz masraf ve gelir eğrileri bir süt işleme tesisine ait olsun.

İşletmeye ilişkin veriler;

R noktasında (OR üretim düzeyinde)

Üretim Miktarı 100.000 litre

AR = MR 40.00 TL. (süt satış fiyatı)

MC = AC 35.00 TL. (Marjinal ve ortalama masraf)

S Noktasında (OS üretim düzeyinde)

Üretim Miktarı 110.000 litre

AR = MR 40.00 TL.

MC 40.00 TL.

AC 36.00 TL.

Bu verilerin bir özel firmaya ait olduğunu kabul edersek firmanın S noktasında çalışması gerektiğini ifade etmiştik. Bunu rakamlarla doğrulamaya çalışalım.

$$R \text{ noktasında toplam kâr } K_r = (40 \times 100.00) - (35 \times 100.00) \\ = 500.000. - \text{ TL.}$$

$$S \text{ noktasında toplam kâr } K_s = (40 \times 110.00) - (35 \times 100.00 + \\ 36 \times 10.00) \\ = 540.000. - \text{ TL.}$$

$K_s > K_r$ olduğundan firmanın S noktasında çalışması gerekir.

Verilerin bir kooperatif işletmeye ait olduğunu varsayarsak işletmenin R noktasında çalışması gerektiğini ifade etmiştik.

Çünkü bu durumda firmanın amacı maksimum toplam kâr elde etmek değil, üyelerinin ürününü en düşük maliyetle işlemek veya üyelerine en yüksek kârı sağlamaktır.

R noktasında ortalama masraf en düşüktür. Aynı şekilde R noktasında ortalama masraf S noktasından düşüktür.

Her iki noktadaki birim kârları hesaplırsak

R noktasında; $K_r = 500.000 : 100.000 = 5.00$ TL.

S noktasında; $K_s = 540.000 : 110.000 = 4.90$ TL.

$K_r > K_s$ olduğundan R noktası kooperatif işletme için daha rasyoneldir. Örneğin kooperatif işletmeye 10.000 litre süt veren bir üreticinin müşterek işletmeden kâr payı R noktasında (50.000), S noktasından (49.000) daha fazla olacaktır.

4. SONUÇ

Tarımsal pazarlama kooperatiflerinin fiyat stabilizasyonu ve piyasanın düzenlenmesinde önemli rolleri vardır. Yatay ve dikey yönde etkin bir bütünleşme ile kooperatifler ürün pazarlamasında ve girdi alımında söz sahibi olabilirler.

Kooperatifler temelde ekonomik amaçlı kuruluşlar olmalarına rağmen, ekonomik davranışları özel firmaların davranışlarından farklıdır. Firma teorisine göre, özel firma, elde edeceği toplam kârı maksimize eden bir üretim hacmini tercih ederken, kooperatif birim üretim başına düşen kârın en yüksek olduğu veya ortalama maliyetin en düşük olduğu noktayı seçecektir. Bu noktada ortalama masraf marjinal masrafa eşittir. Üretim hacmi özel firmaya göre düşük olabilse de, üreticilerin müşterek işletmeleri olan kooperatiften alacakları kâr payı bu noktada daha yüksektir.

Bu sonuç, kooperatiflerde özel firmalardaki gibi bir kâr amacı olmadığını gösterir. Kooperatif organizasyon kendi başına bir firma değil, ortak tarım işletmelerinin meydana getirdikleri müşterek bir tesistir. Ortak işletmeler olmadığı zaman veya ortaklar kooperatifler çekildiği zaman kooperatif de yoktur. Bu nedenle müşterek tesisi, ortak işletmelerin (üreticilerin) buradan sağlayacakları kârı maksimize edecek bir üretim hacminde çalıştırmak gerekir. Sonuç olarak, kooperatiflerde amaç kâr değil, ortaklara hizmettir. Başka bir deyişle amaç kooperatif için kâr değil, ortaklar için kâr veya maliyetine hizmettir.

SUMMARY

ECONOMICAL STRUCTURE AND GOALS AT THE AGRICULTURAL MARKETING COOPERATIVES

Cooperative organizations play an important role in market regulation and price stabilization. Though the cooperatives are mainly economic organizations, they have no more economic life or purpose apart from that of the participating economic units. In short, when two or more economic units cooperate with respect to some function, the result is not a new firm; instead it is a common economic plant. In other words, the cooperative activity is an economic plant operated jointly as a part of these several firms.

While the individual firms seek for profit maximisation for themselves, the joint plant is operated on behalf of their members. As a result, the cooperative should be operated at a point of output where the average cost is minimum and equal to marginal cost or the unit profit of the product delivered by the member is maximum. Finally, the goal for the cooperative is not profit for the plant, but profit for members' products or service at cost.

ANADOLU'DA AHİLİK VE BUNUN KURUCUSU AHI EVREN Ö Z E T

Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY

XIII. yüzyıl başlarında Anadolu'da kurulan Ahilik 1727 yılına kadar Anadolu halkının sanat, ekonomi ve sosyal düzenine yön vermiştir. Ahilik bu tarihten sonra gediklere dönüşmüştür.

Ahîliliğin kurucusu Ahi Evren Şeyh Nasîrüddin Ebu'l Hakayık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî (1172-1262) Hoy şehrinden çıkıp Şam, Bağdat ve Mekke'de dolaştıktan sonra Anadolu'ya gelen Türkmenlerdendi. Ahi Evren'in mesleği debbağlık (dericilik) tı.

Ahlâk, sanat ve konukseverliğin bileşimi Ahîliğin Anadolu'da kökleşip yayılması şu sonuçları doğurmuştur:

1. Türklerin göçebe hayattan yerleşik hayata geçişini hızlandırdı.
2. Müslüman olmayan yerli halkın elindeki sanat ve ticaret hayatına Türklerin katılmasıyla bu konularda canlılık başladı.
3. Türk esnaf ve sanatkârları aralarında sıkı bir işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma ilişkisi kurdular, iyi ahlâk kurallarını halka yaydılar.

Ahîlikte erkek üyelere «eline, diline, beline sahip ol» prensibi benimsetilirken işbirliği yaptıklarına şüphe olmayan Anadolu Kadınları Teşkilâtı (Bacıyan-ı Rum) da kadın üyelerine «eşine, işine, aşına sahip ol» prensibini benimsetip uyguluyordu.

GİRİŞ

XIII. yüzyıl başlarında Anadolu'da kurulan Ahi örgütü, yaygın ve etkin bir sosyo-ekonomik kurum olarak son 40-50 yıldır yerli ve yabancı yazarların ilgisini çekti.

Bu kurum, kuruluşundan, gedik haline dönüştüğü 1727 yılına dek geçen 500 yıldan çok bir süre Anadolu halkının sanat, ekonomi ve sosyal düzenine yön vermiştir.

Bu bölgedeki toplumun sosyal ve ekonomik yapısında böylesine köklü ve etkin bir rol oynamış bulunan bu örgütün kökenlerini arayanlar, ad ve biçim benzerliklerine bakarak onu, Arap fütüvvetçiliğinin bir kopyası, X. yüzyıl sonralarına doğru Basra'da kurulan İhvan Üse-Safa'nın ve benzeri kuruluşların uzantısı saymışlardır. Bu konu üzerinde biraz daha ciddi duran Fransız Taeschner gibi araştırmacılar Ahiliğin İran'dan alınma olduğunu yazmışlardır.

Bugüne dek pek duruluğa kavuşmamış bulunan bu konuyu biraz aydınlatmak için şu başlıklar üzerinde durmak istiyoruz :

- 1 — Ahilik ve onun Anadolu halkının sosyo-ekonomik yapısında oynadığı rol.
- 2 — Ahiliğin kökenleri :
 - A) Fütüvvetle ilgisi, B) İran kökenli oluşu iddiaları,
- 3 — Anadolu'da Ahiliği kuran Ahi Evren'in yaşamı ve kişiliği

1 — AHİLİK VE ONUN ANADOLU HALKININ SOSYO-EKONOMİK YAPISINDA OYNADIĞI ROL

XIII. yüzyılın başlarına dek Anadolu'da sanat ve ticaretin büyük bir bölümü, yerli gayri müslim halkın elindeydi. Askeri güç üstünlüğüne dayanarak yönetimi elinde tutan Türklerin, bu durumlarını koruyup sürdürebilmeleri için ekonomik dengeyi de sağlamaları, bu alanda da etkili olmaları gerekli idi.

Bunun için, önce sanat ve ticareti geliştirmeleri, bu alanda kalite ve fiyat kontrolünü etkin olarak sağlamaları gerekirdi.

Türkler 1015 yılından beri yani daha büyük Selçuklu İmparatorluğu kurulmadan önce, Bizanslıların doğu sınırlarında çarpışmışlar, bu tarihten 60 yıl sonra Anadolu'da Konya bölgesine dek gelerek buralarda yoğun bir Türk toplumu oluşturmuşlardı.

XI. yüzyıl sonlarında Anadolu'yu ele geçirip buraya yerleşen Türklerin büyük bir çoğunluğu göçebe idi; sanat ve ticaretle ilgili ihtiyaçlarını, o sırada çok yüksek bir oranda Türkleşmiş bulunan İran bölgesinden sağlıyorlardı.

Moğol Hükümdarı, Cengiz Hanın (1155-1227) 1220 yıllarında Harzemşah Türklerinin ülkesine saldırması üzerine, o bölge tüccar ve sanatkarlarından oluşan yüzbinlerce Türk halkı batıya yöneltiler. Bir kısmının İran topraklarında kaldığı muhakkak olan bu göçmenlerin büyük bir kısmı da Anadolu'ya yerleşerek ticaret ve sanat alanlarındaki uğraşlarını burada sürdürmeye ve aralarında örgütlenmeye başladılar.

İşte XII. yüzyıl başlarında Hoy şehrinde çıkıp Şam, Bağdat ve Mekke'de dolaştıktan sonra Anadolu'ya gelen Ahi Evren Şeyh Nasirüddin Ebu'l-Hakayık Mahmud b. Ahmed el-Hoyi (1172-1262), XI. yüzyıldan beri İran'a yerleşmiş bulunan Türkmenlerdendi.

Ahi Evren 1206 yılında, sonradan kayın pederi olan Evhadüddin Kirmani ile Anadolu'ya gelip Kayseri'ye yerleşerek debbaglık (dericilik) ve o alanda ilgili sanat dallarını geliştirmeye başlamış 15-20 yıl sonra, yukarıda sözünü ettiğimiz Moğol saldırısı üzerine doğudan Anadolu'ya gelen esnaf, sanatkar ve tüccarları daha geniş bir örgüt halinde, fütüvvetname denen tüzük kuralları içinde birleştirmiştir.

XIII. yüzyılın ilk yarısı sonlarında Türklerin yerleştiği bütün Anadolu şehir ve kasabalarında, birbirleriyle sıkı yardım ve dayanışma halinde bulunan 32 esnaf ve sanatkâr birliğinden oluşan ve her alanda rol oynayan bir örgüt kuruldu.

1243 yılında Kayseri şehrini kuşatan Moğol ordularına karşı şehrin korunmasında Ahi örgütünün savunmaya katılmaları bunu açıkça gösteriyor (bakınız: İbn-i Bibi ss. 527-531; Ebu'l-Ferec Ömer Rıza Doğrul Tercümesi ss. 542; Osman Turan Selçuklular zamanında Türkiye ss. 440-441)

Anadoluda Ahiliği kurup yerleştiren Ahi Evren ve arkadaşları, bu kurumun ahlâk kurallarını, İslâm ülkelerinde öteden beri bilinen ve teorik olarak iyi insan olma kurallarını kapsayan fütüvvet-namelerden aldılar.

Ahlâk, sanat ve konukseverliğin bir bileşimi olan Ahiliğin Anadolu'da kökleşip yayılması şu sonuçları doğurdu: Önce, Anadolu Türklerinin göçebe hayattan yerleşik hayata geçişini hızlandırdı. İkincisi, o zamana dek çoğunlukla yerli gayri müslim halkın elinde bulunan sanat ve ticaret hayatına Türklerin katılmasıyla bu alanlarda canlılık belirdi. Üçüncüsü, Türk esnaf ve sanatkârları, aralarında sıkı işbirliği karşılıklı yardım ilişkileri kurdular, iyi ahlâk kurallarını halka yaydılar. Bunu Ahiliğin bir yan kolu ve uzantısı olan «yaren örgütü» aracılığı ile köylere dek götürdüler ki bunun ayrıntılarını «Bir Türk Kurumu Olan Ahilik adlı kitabımızda anlatmış, bu yaren kuruluşunun 40-50 yıl önceye dek sürdüğünü içinde yaşadığım bir köydeki örneği ile belirtmiştim (adı geçen kitap ss. 159-171)

Ahiliğin ve onun bir yan kuruluşu ve uzantısı olan yaren örgütünün sağladığı kolaylıklarla, 11. yüzyıldan çok bir süre doğudan Türk ellerinden gelen Türkler, Anadolu'da yabancılık ve sıkıntılılık çekmeden rahatlıkla yerleştiler.

Ahi Evren'in kurduğu Ahiliğe, bir meslek, sanat veya ticaretle ilişkisi olmayanlar katılamazlardı. Bu kuruluşun, tekke ve zaviyelerde çöreklenip halka el açarak ve din sömürücülüğü yaparak geçinen asalak tarikatlardan farkı buradadır. Ahi Evren Anadolu Türküne, alın teriyle geçinme, başı dik, kendine güvençli ve minnetsiz yaşama yeteneği ve alışkanlığı aşılamaştır.

Ahi örgütünün sanatkârlara iş yerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi ile mesleğin incelikleri ve sırları öğretilirken akşamları toplandıkları Ahi konuk ağırlama ve toplantı salonla-

rında ahlâk eğitimi, haftanın belli günlerinde de silah talimleri ve ata binme öğretimi yolunda askerlik eğitimi yaptırılıyordu.

Kurumun erkek üyelerine, «eline, beline, diline sahip ol» prensibi benimsetilip uygulatılırken, işbirliği yaptıkları şüphesiz olan Anadolu kadınları (Bacıyan-ı Rum) örgütü «eşine, işine, aşına sahip ol» prensibi benimsetiyordu.

İşte bu yollarda yetişen Türk esnaf ve sanatkârları aralarında güçlü bir dayanışma ve yardımlaşma kurmuş, hem de Türk silahlı kuvvetleri askeri yetenek ve beceri ile yetişmiş Milis birliğine kavuşmuş oluyordu.

Ahilerin doğudan dalga dalga gelen soydaşlarına konukseverlikle, içtenlikle yardım etmeleri, Anadolu da Türk yoğunluğunun oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Çünkü güvenliğin haber alma ve taşıt araçlarının ilkel ve yetersiz olduğu o çağlar da bu yeni gelen soydaşlarına yiğitlikle ve cömertlikle kucak açmaları, onların karşılaşacakları sıkıntıları büyük ölçüde azaltmış, yeni yurtlarında rahatça yerleşip iş gücü sahibi olmalarını mümkün kılmıştır.

2 — AHİLİĞİN KÖKENLERİ

Bu kurumun Süfilikle, Batınikle, İhvan Üs-safa ile, Melamilikle, Masonlukla ilişkisi bulunduğu hakkında teoriler ortaya atılmışsa bunlardan ısrarla üzerinde durulana, fütüvvetle ve tasavvufufla olan ilişkisidir.

Fütüvvetle ilişkili görenler onun İran'da gelişerek oradan Anadoluya geldiğini söylerler.

A) AHİLİĞİN FÜTÜVVETLE İLİŞKİSİ KONUSU

Encyclopaedia of İslâm'ın ikinci Avrupa baskısında fütüvvet maddesini yazmış olan Franz Tacschner «Fütüvvetin halk arasında yaygın şekli Ahilik» biçimindeki bir başlıktan sonra «Selçuklu Anadolusunda şehirlerdeki sanatkârlar arasında Fütüvvet ilginç bir biçim aldı; çünkü fütüvvet sahibi kişi Ahi adını alıyordu.» diyor.

Bu görüş ve konunun bu açıdan ele alınması bizce çok yanlışdır. Ahiliğin ahlâkı e terbiyevi ilkelerin ve bazı kurallarının, ta-

savvucuların daha önce geliştirip formülleştirdiği fütüvvetnamelerden alındığı söylenebilir. Ama ne fütüvvetçilik gelişerek Ahilik haline gelmiş ne de Ahilik Fütüvvetin halk arasındaki yaygın şekli olmuştur. Zaten yiğitlik, cömertlik anlamına gelen fütüvvetçilik de tek bir ulusun malı, icadı değildir. Ta... 4 halife devrinden beri İslâm dünyasında ahlâklı, yiğit ve eli açık kişiler, toplumun ideal kişileri olarak ögülmekte örnek olarak da Tay kabilesinden Hâtem gösterilmektedir.

Eski Mutasavvuflar ve Kelamcılar eserlerinde bu vasıfları fütüvvetin temel ilkeleri olarak saymaktadırlar. Yazılarında fütüvveti öven ve onun temel ilkelerine yer veren yazarlar şunlardır: Ahmed b. Hadraveyh (öl: 854) bu aynı zamanda fütüvvet vasıflarını üzerinde toplamış ileri bir kişi olarak gösterilir.

Ebu Abdullah b. Haris b. Esed el-Muhasibi (yaşamı: 781-857). Cüneyd-i Bağdadi (öl. 910). Cahız (Ebu Osman Amr b. Bahar: öl. 869). Bu, devrinin büyük bir düşün adamı ve mütezile kelamcısıdır. «Kitab el-Fityan» adlı bir eser yazmış ama bu eser bize kadar gelmemiştir. Kuşeyri (Abdulkerim b. Hevazin b. Abdülmelik el-Kuşeyri : 986-1072) onun «Ricale-i Kuşeyriye» adlı eseri, tasavvuf ve fütüvvet kuralları bakımından çok önemlidir. Unsur el-meâlî Keykavus (öl. 1080'den sonra). Bunun «Kâbusname» adlı eseri de fütüvvet kuralları bakımından çok önemlidir. Suhraverdi (Şahabüddin Ebu Hafs Amr b. Abdullah el-Suhraverdi: 1145-234). bunun, «Avarif el-Maarif» adında tasavvufa ait meşhur bir eseri ile iki fütüvvetnamesi vardır. (Bunlar hakkında geniş bilgi için bizim «Bir Türk Kurumu Olan Ahilik» adlı kitabımıza bakınız).

Suhraverdi, Mevlâna Celâleddin Rumi ile, onun Belh'den Anadolu'ya gelirken uğradığı Bağdat'da ve Alaaddin Keykubad'a, Abbasi halifesi Nâsır Lidinillah'ın elçisi olarak yollandığı Konya'ya gelişinden olmak üzere iki kez görüşmüştür.

Hüseyin Vaiz Kaşifi (öl. 1505). Bu, Herat'lıdır ve «Ahlak-ı Muhsini», «Envar-ı Süheyli» ve «Fütüvvetname-i Sultanı» adlı eserleri vardır.

İslâm aleminde fütüvvetten de fütüvet ehlinin güzel vasıflarından söz eden eserlere IX. yüzyılın başlarında rastlanmakta ise de daha sonra zaman zaman ve yer yer bir çok fütüvvetnameler düzenlenmişken fütüvvetçiliğin, Anadolu Ahiliğine benzer ya da onu andırır bir biçimde kurumlaşmasına, şekli dahi olsa örgütlenmesine ta... halife Nâsır zamanına dek rastlamıyoruz.

Abbasi Halifesi Nâsır Lidinillah (halifeliği: 1180-1225), 1182 ya da 1183 yılında, o sıralarda Bağdat çevresinde fütüvvetçiliğin piri ve şeyhi bulunan Abdülcebbar b. Salih adındaki bir kişiden fütüvvet şalvarı giymiş ve bu durumu kendi başkanlığı altında toplayıp gençleri fındık atma talimleri ile örgütleyerek ona biraz da askeri mahiyet verip komşu hükümdarlara kendi elinden fütüvvet şalvarı giydirecek, onlarla kendi arasında manevi bağ kurmak istemiştir.

Bu sırada kendisini böyle bir girişime zorlayan nedenler vardı. Bir yandan Salahaddin Eyyubi'nin, Mısır Fatimîleri devletine son verip 1187 yılına dek Şam'ı, Haleb'i, Musul ve Kudüs'ü ele geçirip Yemen'i, Mısır'ı ve Suriye'yi yönetimi altına alıp sınırlarına Fırat nehrinden Nil nehrine, Akdeniz kıyılarına dayamış, öte yandan Anadolu, Selçuklu hükümdarı II. İzzettin Kılıçaslan (saltanatı: 1155-1192) yönetiminde büyük bir gelişmeye ulaşmış, doğuda ise 1172 yılında kardeşi Sultanşah'ı indirerek Harzemşahlar tahtına oturmuş olan Alaaddin Tekeş, Kirman bölgesine yürüterek Irak Selçukluları hükümdarı II. Tuğrul'u (saltanatı: 1177-1194) astırıp ülkesini ele geçirmiş bulunuyordu. Öte yandan Batıniler, Taberistan, Mazenderan, Cürcan bölgelerine sıkıca yerleşmiş olup çevreye yolladıkları fedailerini ve davetçilerini yoluyla halkı kandırıp ayaklandırmaya çalışıyorlardı.

Nâsır Lidinillah Abbasiler tahtına geçtiğinde devletin egemenlik alanı hemen hemen Bağdat bölgesi ile Irak'ın küçük bir parçası halinde bulunuyordu. Ayrıca Abbasiler devletinin ekonomik dengesi, iç ve dış güvenliği bozuktu.

İşte Halife Nâsır Lidinillah bu zorluklar ve koşullar altında ve durumu düzeltmede yardımcı olur düşüncesiyle Fütüvvetçiliği kendi başkanlığı altında bir örgüt haline getirdi. O, her ne kadar konu komşu devletler hükümdarlarına, bu arada Anadolu Selçuklu hükümdarını I. İzzettin Keykavusu (saltanatı: 1210-1219) 1214 yılında, I. Alaaddin Keykubatı (saltanatı: 1219-1236) 1219 ya da 1220 yılında, Suhrâverdi aracılığı ile fütüvvet şalvarı giydirip bu örgüte sokmuş ise de bu, kuru bir tören fütüvvetçiliğinden öteye gidemedi.

Nâsır Lidinillah Irak'da kendisinden sonra bu görevi yerine getirmek üzere Muayye ailesini görevlendirmiştir. Bu görevin — Abbasilerin 1258 yılında Moğol saldırısı ile yıkılmasından epey sonra — 1292 yılında Mısır Memlük sultanlarından Melik ül-Eşref Halil'e geçmiş olduğunu görüyoruz. Bunlar da çevrelerindeki

Müslüman ülkeler beylerinden ve sultanlarından isteyenlere fütüvvet beratı gönderdiler. Örneğin, Emir Alaaddin Hakkâri, fütüvvet şalvarını kendi yönetimi altındaki ileri gelenlere ve aşiret beylerine, bütün dağlık bölgesi halkına giydirmek iznini aldırarak üzere Şeyh Abdülhamidi, Mısır Memlûkleri sultanı El-Eşref Halil b. Kâlavuna göndermiş Melik bu izni ve fütüvvet giysilerini, gümüş kilitli bir sandık içinde yollamıştır. Sandık içindeki bu giysiler Misk ve Amberle kokulandırılıp, ipek bir iple bağlanmış bulunuyordu. Bu emire ayrıca kılınc bir kâlâ sancak, mühür ve mendil gibi fütüvvet aygıtları da verilmiştir.

Nâsır Lidinillah böylece fütüvvetçilik ve fındık atıcılık örgütü ve törenleri yoluyla içerdeki güvensizliği önleme çabasına girişmiş, komşu Müslüman hükümdarları da bu iki yolla ve halifelik yetkisi ile kendisine zararsız bir duruma getirmeye çalışmış, bunda da bir ölçüde başarı kazanmıştır.

Görüldüğü gibi IX. yüzyıldan XIII. yüzyıl başlarına dek büyük Mutasavvıf, Kelamcı ve bilginlerin fütüvvetten güzel insan huyları ve nitelikleri olarak söz etmelerine rağmen Anadolu Ahiliğine benzer hiç bir örgüt kurulamamıştır. Yani tezgâh da ve dükkânda çalışan esnaf ve sanatkârlar birliği bunların, yamak, çırak, kalfa ve ustadan oluşan meslek hiyerarşileri, Ahi babalar ve Ahileri haftanın belli günlerinde zaviyelerinde toplamaları, bu zaviyelerde ahlâkî, dinî ve askeri bilgiler verilmesi gibi şeyler ne Nâsır'dan önce, ne de Nâsır Lidinillah'ın kurduğu fütüvvetçiler arasında vardı. Bunduk atma ve kuş avlama gibi göstermelik törenler Ahilikle örneksenemez.

Bütün bunlar, Anadolu'da Türkler arasında ahlâk-sanat ve konukseverliğin bir karışımı olarak kurulan, toplumun sosyo-ekonomik yapısında, askeri alanda çok etkili ve yaygın bir rol oynamış bulunan ahiliğin, tamamıyla Türk'e özgü bir kuruluş olduğunu açık seçik ve hiç bir kuşkuya yer vermeyecek bir biçimde kanıtlar.

B) AHİLİĞİN İRAN KÖKENLİ OLDUĞU İDDİASI

İranlıların Anadolu Türklerine etkileri iddiası, bazı tarihçilerin konuyu derinlemesine ele almadan, dış görünüşe bakarak verdikleri bir hükmün sonucudur.

İran, Arap istilasına uğradığı 635 yıllarından 1502 yılında Sa-
feviler soyundan Şah İsmail'in, Akkoyunluların son hükümdarı
Sultan Murad'ı yenerek kurduğu yönetime dek geçen 867 yıl, mil-
li bir devletten yoksun olarak yaşamıştır. Şah İsmail'in anası
Alime Begüm Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kızıdır. Ay-
rıca Şah İsmail Hatâyî takma adıyla Türkçe şiirler yazmıştır.

İran bölgesi uzun sürede sadece millî hükümetten yoksun
olmakla kalmamış, X. yüzyılın ilk yarısından beri yoğun bir
Türkleşme sürecine maruz kalmıştır. Gerçekten, Karahanlılar
(932-1212), Gazneliler (962-1187) ve büyük Selçuklular (1040-1157)
devirlerinde İran toprakları adamakıllı Türkleşmiştir.

Türkistandan İran'ın batısına büyük topluluklar haline ge-
len Oğuz Türkleri daha, büyük Selçuklular devleti kurulmadan
1015 yılında, Tuğrul beyin kardeşi Çağlı bey komutasında, Bi-
zans'ın doğu sınırlarını güçlü akınlarla zorlamaya başlamışlardı.
Onlar bu akınlarda üs olarak önce, İran Azerbaycanındaki Hoy
şehrini, daha sonra buranın 350 km. kadar batısındaki Van gölü-
nün batı kuzey kıyısında bulunan Ahlat şehrini kullandılar.

Oğuzlarla Türkmenler 1015 yılında Bizans'ın doğu sınırlarına
yaptıkları bu ilk akından sonra saldırılarına ara verdiler; Çünkü
Selçuklular, Karahanlılara ve Gaznelilere karşı özgürlük savaşı
veriyorlardı. Nitekim 1040 yılında yapılan Dandanakan meydan
savaşından sonra büyük Selçuklu devleti kuruldu. Bugün İran'ın
başkenti Tahran'ın bir dış mahallesi olan Rey şehrini başkent
yaptılar.

Artık İran'da Türk çoğunluğu sağlanmıştı. Bizans'a saldırılar
sıklaştı ve etkinleşti. 1048 yılında Tuğrul Bey Musa Yabgu'nun
oğlu Hasan'ı Bizans'a akına yolladı. Türk birlikleri bugünkü sınır-
larımızın içine ilk kez Van bölgesinden girdiler. Bizans ve Türk
orduları, büyük Zap suyu kıyısında şiddetli bir savaşa tutuştular.
Düşman yenilmiş görülerek çadırlarını ve eşyalarını bırakıp kaç-
tı. Türkler Bizanslıların yenildiğini sanarak yağmaya koyuldular.
Bu sırada saldırıya geçen Bizanslılar başta Prens Hasan olmak
üzere bir çok Türkü öldürdüler Türkler kaçtı. Tuğrul bey bir yıl
sonra 1049'da Bizans'a saldırıya, kardeşi İbrahim Yinal ile Arslan
beyin oğlu Kutalmış'ı görevlendirdi. Türk ordusu, Erzurumun Pa-
sinler (Hasankale) ilçesinde düşman ordusunu yakaladı. Bu sa-
vaş, Bizanslarla Selçuklu Türkler arasındaki ilk önemli savaştı.
Bizanslılar ağır yenilgiye uğradı. Türkler 100 bin tutsak, 15 bin
araba dolusu ganimet aldılar. Tuğrul bey yönetimindeki Türk or-

dusu, 1054 ve 1055 yıllarında olmak üzere iki kez, o zaman bir Ermeni şehri olan Malazgirt'i kuşattılsa da alamadılar. Ama yine Tuğrul bey komutasındaki bir ordu, bir koldan Bayburt'a öteki koldan Erzincan'a, bir başka koldan da Kars'a ulaştı. 1057 yılında Emir Dinar komutasında yapılan bir akında Şebinkarahisar'a ve Malatya'ya varıldı. 1059'da Emir Samuk komutandaki Selçuklu ordusu yine Anadolu'ya girerek Sivas'ı ele geçirdi, Urfa'yı kuşattı ama alamadı. 1064 yılında çok sağlam kaleler olan Ani ve Kars kaleleri ele geçirildi. Türk komutanı Afşin 1067'de Kayseriyi aldı, kışı geçirmek üzere Halebe indi ve yalnız bu şehirden 75 bin tutsak aldı. 1067 lerde Bizans tahtına çıkan Romen Diojen doğuya yönelip Türklerin aldığı yerleri geri almak istedi. Bu sırada Afşin Konya'yı ele geçirdi ve Çukurova yoluyla geri döndü.

1070 yılına doğru, Selçuk beyin oğlu Yunus beyin oğlu El Basan, hükümete karşı ayaklanıp Bizans'a girdi. Manuel Komnen onun, ordusuyla Anadolu'nun içlerine girmesine engel olunca, El Basan ile Manuel Komnen arasında Sivas yörelerinde savaş başladı. El Basan Bizans ordusunu yenip Manuel'i tutsak etti fakat El Basan, Manuel'in, kendisini El Basan'ın kayın biraderi Alparslan'a karşı koruyacağını vaadedince El Basan, Manuel'i ve bütün Bizans tutsaklarını bıraktı.

Alparslan'ın El Basan'ı yakalamak için yolladığı Afşin, El Basan'ın Bizans imparatoru Manuel ile birlikte İstanbul'a gittiğini öğrenince çok öfkelenildi ve Anadolu'ya girip başta Denizli olmak üzere Marmara kıyılarına dek önüne gelen şehirleri yakıp yıktı ve bundan sonra 26 Ağustos 1071 günü yapılan meşhur Malazgirt savaşı ve onun arkasından Anadolu'nun Selçuklular tarafından işgali gerçekleşti.

Bu kısa özetten anlaşılacağı üzere X. yüzyıl başlarından beri doğudaki Türk ellerinden batıya yapılan Türk göçleri ile ve 1040 yılında Büyük Selçuklu İmparatorluğu İran'da kurularak Rey (Tahran) şehrinin başkent yapılması sonunda İran bölgesi adeta bir Türk yurdu haline gelmişti.

1071 Malazgirt savaşından sonra Anadolu'nun büyük bir parçasının ele geçirilmesi hele, XIII. yüzyıl başlarında İran'ın Doğusunda Türk illerine yapılan Moğol saldırıları ile hızlanan Türk göçleri İran'ı ikinci bir Türkistan haline getirmişti. Tarihi kaynaklar bize o zaman yalnız Merv şehrinde 70 bin Türk ailesinin

Batiya, İran bölgesine göç ettiğini bildiriyor.

Türkistandan başlayıp İran'a ve Anadoluya uzanan bu göçlerle, İran'daki Türklerle Anadoluya yerleşen Türkler iki bölge arasında iki komşu gibi gidip geliyorlardı. İran'dan Anadoluya gelenler, orada oturdukları şehirlerin adıyla Tebrizî, Hoyî, Razî (Reylî), Kumîn (Kumlu), Urmevi (Urmiye yani şimdiki Rızaiyeli), İsfahanî, Zencanî gibi tanımlamalarla anıldıklarından bu kişiler hep İran'lı soydan sayılmışlardır. Bu yanlış değerlendirme, aynı şekilde İran'dan zaman zaman Osmanlı şehirlerine gelen Türk ustalara da uygulanmıştır. Örneğin 1514 de Yavuz Sultan Selim Tebriz şehrinde bir defada bin Türk asıllı usta getirmiştir. XI-XVI. yüzyıllar arasında İran'da ve Anadolu'da oturan Türkler, iki bölge arasında ortak bir sanat ve ticaret faaliyeti sürdürüyorlardı. XIII. yüzyılda Konya'lı meşhur bir ipek tüccarı Ahi Ahmed Şahın hem Konya'da hem Tebriz'de dükkanları vardı.

Bundan sonra ele alacağımız 3. bölümde ayrıntılarını bildireceğimiz gibi, Anadolu'da Ahi örgütünü kuran ünlü Türk bilgini, ekonomisti ve sanatkarı Ahi Evren de Hoy şehrinde yerleşmiş, oradan Anadolu'ya gelmiş bir Türktür.

3 — ANADOLUDA AHİLİĞİ KURAN AHI EVREN'İN YAŞAMI VE KİŞİLİĞİ

Ahi Evren Şeyh Nasırüddin Ebû'l-Hakayık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî (1172-1262). Hoy, Van'ın Özalp ilçesine 70-80 km. uzaklıkta bir İran şehridir.

Ahi Evren bu şehirde doğmuş, sonra Harzemşahlar yönetimindeki Herad'da ders vermekte olan Fahrüddin Râzî'nin (Ebu Abdullah Muhammed Râzî: 1149-1209) derslerine devam etmiş ve onun hizmetinde bulunmuştur. O, ilk tasavvuf terbiyesini, Horasan ve Maverâünnehr'de iken Ahmed Yesevi'nin (öl. 1068) öğrencilerinden almıştır. Daha sonra Hac için Mekkeye gittiğinde Evhadüddin Kirmani (Evhadüddin Ebu Hamit Ebi'l-Fahr El-Kirmani: 1168-1248) ile tanışmış ve ona intisab etmiştir.

Bu Evhadüddin, menâkıpnamesine göre Kirman Selçukluları Sultanı Turanşah'ın oğludur. 1206 yılında, Sadreddin Konevi'nin (öl. 1274) babası Mecdüddin İshakın delaletiyle Evhadüddin ve Muhyiddin İbn el-Arabî (Ebu Abdullah Muhammed: 1162-1240) larla birlikte Anadolu'ya gelen Ahi Evren 1207 yılında Kayseri

şehrine yerleşmiş ve burada bir deri işleme atölyesi kurarak deb-balık yapmıştır. Bu nedenle de sanatkârlar arasında debbaların piri olarak tanınmıştır.

Ahi Evren, kendisi gibi bir Türk olan Evhadüddin Kirmani'nin kızı Fatma bacı (1207-1270) ile evlenmiştir. Bu Fatma bacı, kadıncık ana diye bilinen ve Anadolu'da Bacıyan-ı Rum örgütünü kuran kadındır.

Ahi Evren, hocası Evhadüddin Kirmanı ile Anadolu'da şehir şehir, kasaba kasaba gezerek Ahi örgütünü kurmuşlardır.

Selçuklu Sultanı II. Alaaddin Keykubat zamanında (saltanı: 1219-1237) Konya'ya gelen Ahi Evren «Mürşid el-Kifaye» ve «Yezdan Şinahd» adlı eserlerini bu hükümdara sunmuş ve onun emriyle İbn-i Sina'nın «Risale Finnefs en-Natıka»sını Farsçaya çevirmiştir.

Muhaddis lakabıyla da anılan Ahi Evren'in 20 kadar eseri bulunduğu Dr. Mikâil Bayram tarafından saptanmıştır. Onun bu eserlerinden bazıları şunlardır: Metali'el-İman, Tabsırat ül-Mübtedi ve Tezkiret ül-Müntahi, Menahic-i Seyfi (bu bir şafiî ilm-i halidir) yazar bu eseri, Emir Seyfettin Tuğrul'a sunmuştur. Emir Seyfettin, I. Alaaddin Keykubatın güvendiği kişilerden olup Harput'un alınması sırasında Sultan'ın emri ile sancağı kale burçlarına dikmiştir. İbn-i Bibi bunu, (Emir Tuğrul) diye zikretmiştir.

Ahi Evren yukarıki eserlerden başka «Medh-i Fakr ve Zemmi Dünya, Risale-i Arş, Mükâtebat (Sadreddin Konevî'ye Kırşehirden yazdığı mektuplardır), Cihadname ve Ağaz-ı Encam. Bu sonuncu eserinden, Selçuklu Sultanı III. Gıyasettin Keyhüsrev tarafından mallarının müsadere edildiğini anlıyoruz. Medh-i Fakr ve Zemmi Dünya adlı eserinden de yine aynı sultan tarafından 5 yıl süre ile hapsedildiği anlaşılıyor. Ahi Evren aynı zamanda Baba İshak çevresinde toplanan ve Babailer denen Türkmen ayaklanmaları ile de ilgili idi.

Ahi'lerle Mevleviler arasındaki sürtüşmenin kökenleri ta... Türkistana, Harzemşahlar bölgesine dek gider. Bu, Ahi Evrenin Herat şehrinde hocalığını yapmış olan Fahreddin Razi ile Mevlâna'nın babası Bahaeddin Veled'in bu şehirde aralarında başgösteren anlaşmazlığın Anadolu'ya gelmiş bir uzantısıdır.

Öte yandan Ahi Evren'in şeyhi ve kayınpederi Evhadüddin Kirmani ile Mevlananın Şayhi Şems-i Tebrizî arasındaki anlaş-

mazlık da işe karışınca Anadolu'ya gelen Evhadüddin ve Ahi Evren ikilisi ile Mevlana ve yandaşları arasındaki görüş ve düşünce ayrılığı derinleşti. Gerçekten Şems-i Tebrîzî Anadolu'ya gelmeden gittiği Bağdat'da Evhadüddin'in derslerine devam etmiş ancak onun tasavvuf anlayışının şeriat çerçevesinde kaldığını gerçekleri o açıdan gördüğünü kabul ederek yanından ayrılmıştı.

Anadoluda Ahi örgütü altında birleşen ve ekonomiye, ticarete çeki düzen veren Türkmenler, Baba İsak'ın dini ve politik görüşlerini benimsemişlerdi. Bunlar, babasını zehirletip öldürerek Selçuklu tahtına geçen büyük şehzade II. Kıyaseddin Keyusrev'in beceriksizliğinden dolayı beğenmiyorlardı. Bu hükümdar içki, eğlence ve kadın düşkünü idi; geri zekâlı idi; acayip tutkuları da vardı. Örneğin vahşi hayvanlar yetiştirmek onlarla oynamak hatta onları insanlar üzerine saldırtarak eziyet etmekten zevk duyardı.

Böyle bir hükümdarın yönetimin başına geçmesi, içte ve dışta bir çok felaketlere neden oldu. O, veziri Saadeddin Köpek'in etkisi altında idi. Bu vezirin etkisi ile, Harzem emirlerinden Kayırhan'ı hapsetti ve bu Kayırhan hapiste öldü. Sadeddin Köpek hükümdarın beceriksizliğinden yararlanarak kendisinin, birinci Gıyaseddin Keyhüsrev'in gayri meşru oğlu olduğunu ileri sürerek Selçuk tahtını ele geçirmeye çalıştı; ama planı anlaşılıp öldürüldü.

Harzemliler ve Türkmenler tarafından sevilmediğini bilen II. Gıyaseddin Keyhüsrev, kendini tahttan indirmek işinde Saadeddin Köpek ile işbirliği yaptılar diye onlara kızıyor ve zulmediyordu. Bu arada 12 bin kadar Ahiyi Konya'da hapse attırdı ki bunlar arasında Ahi Evren de vardı. O dört beş yıl hapiste kaldı.

Baba İshak halkı Tanrının ve dört halifenin yolundan ayrılan Sultanın aleyhine ayaklanmaya çağırdı. Türkmenler ona, bir velî değil peygamber gözüyle baktılar Baba İshak, halifelerini Sumeyyat, Adıyaman, Kâhta ve Maraş bölgelerine gönderdi. Üzerlerine varan Selçuklu ordusundan askerlerin bir kısmı Baba İshak'a katıldı. Hükümdar, Franklardan yardım alarak 1242'de Baba İshak taraftarlarını yenip Baba İshak'ı Amasyada tutsak ettiler ve öldürdüler.

1243 yılında Anadolu'ya Moğol saldırısı yapıldı. 100 bin kişilik Selçuk ordusu hükümdarın beceriksizliği ve korkaklığı yüzünden 40 bin kişilik Moğol ordusuna, Sivas'ın 80 km. doğusundaki Köse dağda yapılan savaşı kaybetti. Çünkü II. Gıyaseddin Keyhüsrev savaşmadan kaçmıştı. Moğollar buradan Sivas'a gidip şeh-

re girerek onu 3 gün yağmaladılar buradan Kayseriye geldiler Kayseri'deki Ahiler, İbn-i Bîbî'nin anlattığına göre şehri savunmaya karar verdiler bu hususta şehirdeki Selçuklu kale muhafızlarıyla işbirliği yaptılar. Sur içinde bulunan Debbalar çarşısı esnafı Moğollara şiddetle karşı koydular. Bir kısım Ahilerde Erciyes dağı eteğindeki Battal Mescidi çevresinde pusu kurarak surun önemli yerlerine yerleştirdikleri mancınıklarla kale duvarlarında gedikler açmaya çalışan Moğollara baskın yapıyorlardı. Böylece 15 gün şehri kahramanca korudular. Moğolların ümidi kırılıp kuşatmayı kaldıracakları sırada Kayseri muhafızı (İğdişbaşısı) Ermeni asıllı dönmenin, Moğol ordusu komutanı Baycu Noyan ile gizlice anlaşması üzerine Moğollar şehre girip Ahileri kılınçtan geçirdiler; şehri yakıp talan ettiler ve pek çok kadını kızı tutsak edip götürdüler. Bu olay Anadolu Ahiliği için bir felaket olmuştur. Ahi Evren bu sırada Konya'da hapiste olduğundan bu insan kırımından kurtulmuş oldu. Ahi Evren tarafından toplanmış olan Evhadüddin kirmaninin menakıbına göre Ahi Evren'in karısı Fatma Bacı (Kadıncık ana) bu savaştan sonra Moğollar tarafından tutsak edilip İran'a götürüldü. Öte yandan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1246 yılında ölümünden sonra yerine, büyük oğlu II. İzzeddin Keykavus geçti (1238-1278) ve hemen, Babası zamanında tutuklanmış bulunan Ahileri ve Babailerini serbest bıraktı. Bu hükümdarın annesi Türkmen olduğundan Türkmenlere karşı özel bir sempatisi vardı.

Ebul Ferec tarihinde (Türkçe çeviri II, 537) bu salıverilenlerin 12 bin kişi olduğu bildirilir. Yalnız, Ebur Ferec'in bunların, Gıyaseddin'in ölümünden sonra değil de, tahta geçince serbest bırakıldıklarını yazması yanlıştır; Çünkü Gıyaseddin'in saltanatı zamanında Babai isyanları ve Saadeddin Köpek olayları yüzünden bir çok Babai ve onların işbirlikçileri olan Ahiler tutuklanmışlardı. II. İzzettin Keykavus tahta geçince bunları serbest bıraktı.

Saltanat naibi olan değerli devlet adamı Celaleddin Karatay, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra kardeşlerin taht kavgasını, üçlü saltanat formülü ile giderdi. Ancak Karatay'ın 1254'de ölümü üzerine IV. Nukreddin Kılınçaslan Kayseri'ye çekildi ve kardeşi II. İzzettin Keykavus ile taht mücadelesine başladı. Türkmenler ve Ahiler, o zaman 8 yaşında bulunan büyük oğlu II. İzzeddin Keykavusu, Mevlâna ve çevresi ise, 5-6 yaşındaki IV. Nukreddin Kılınçaslanı (öl. 1266) destekledi. Gürcü bir prensesden doğma 3 kardeş II. Alaaddin Keykubad ise henüz 3-5 yaşlarında idi o sırada Moğol hanı Güyük hanı tahta çıkarma tören-

lerinde bulunmak üzere başkent Karakurum'a çağrılan kardeşlerin en büyüğü İzzeddin Keykavus gitmedi; kendi yerine ortanca kardeş IV. Nukreddin Kılınçaslanı gönderdi; o da törenden dönüşünde Moğollardan, ağabeyinin iznine dair bir ferman getirdi ve 1260 yılında tek başına Konya'da Selçuklu tahtına oturdu.

Bu Nukreddinin saltanatı sırasında vezir Muinüddin Pervane, Beylerbeyi Hatıroğlu Şerafeddin ve Sahip Fahreddin Ali 1260'da Nukreddin'in tahta çıkışında teşekkür için İran'a Hülagûn Hana (1217-1265) gidişlerinde, 1243'den bu zamana dek Moğollar elinde tutsak bulunan Türkleri ve bu arada Ahi Evren'in karısı Fatma bacıyı kurtarıp Anadolu'ya getirdiler. Fatma bacı Kayseri'de oturmak istediğinden oraya yollandı. Beceriksiz hükümdarın tahta çıkarılması ve bunların densizlikleri Harzemşahlı komutanlara haksız yere kötü davranılması ve memleket zararına daha bir çok davranışlar nedeniyle çıkan Babai ayaklanmaları ve bunun hemen ardından gelen Moğol saldırısına karşı yurdu savunmak için Ahilerle Türkmenlerin el birliği, Ahi Evren'in karısı Fatma bacının Moğollara tutsak olması Ahi Evren'in hapsedilmesi gibi olaylar, Ahilerle Mevlevilerin arasını iyice açtı.

Öte yandan Eflaki'nin «Menakıp el-Arifi»nin de yazdığı üzere Mevlâna, çevresindekilere Moğol komutanı Baycunun veli olduğunu telkine çalışması, «Fih-i Mafih» deki kayıtlara göre Cengiz Han'ın bir veli şeklinde hikâye edilmesi Ahileri çok üzüyor ve kızdırıyordu. Mevlevilerin Türkmenlere karşı olduklarını ilk kez Fuat Köprülü «Anadoluda İslâmiyet» adlı makalesinde ve «Osmanlı Devletinin Kuruluşu» adlı kitabında tesbit etmiştir. (Aşağıdaki nota bakınız)

Mevlâna'nın ve Mevlevilerin Ahi örgütüne karşı olduklarında Franz Tareschner «Türk Ahiliği ve Mevlâna ile Münasebetleri» başlıklı makalesinde (Çağrı Dergisi Konya 1967 sayı 113 sayfa 2-5) (Mikâil Bayram, Diyanet Dergisi cilt 8 sayı 2 sayfa 71 not 7) yazmıştır.

Mevlâna'yı Türkmenler ve Ahiler aleyhine Şems-i Tebrizinin de kışkırttığı yayılıyordu. Ayrıca Mevlâna Celaleddin Rumi Şems ile ilişkisini öylesine sıklaştırdı ki yakınlarını ve dostlarını bu yüzden ihmal eder oldu. Bu nedenle, Mevlâna'nın en yakınları bile Şems'e düşman oldular. Bu düşmanlık, Şems-i Tebrizinin 1247 yılında, Mevlâna'nın ortanca oğlu Alaaddin Çelebinin de içlerine kattığı yedi kişilik bir topluluk tarafından öldürülerek bir kuyuya atılmasına neden oldu. Bu öldürme işinde o sırada hapisten yeni

çıkması bulunan Ahi Evren'in de parmağı bulunduğu söylenir. Bu olaydan hemen sonra Mevlâna'nın oğlu Alaaddin Çelebi de Ahi Evren'le birlikte Kırşehir'e gitti. Ahi Evren Şeyh Nasirüddin Ebu'l-Hakayık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî ömrünün bundan sonraki 15 yılını, Ahilerin ve Türkmenlerin yoğun olduğu Kırşehirde geçirmiştir. O, bu sürede karamsar, insanlara küskün bir durumda olup devlet adamlarının zulmünden, İslâmın ruhunun değil şeklinin kaldığından üzgün bir durumdadır ki Sadreddin Konevî (1208-1275) 1255 yılında Kırşehir'e gidip kendisini ziyaret etmiştir. «Agaz-ı Encam» adlı eserinden, onun mallarının da müsadere edildiği anlaşılmaktadır. Gine bu eserinde «Şeriat hükümleri büyük ölçüde kalktı ve İslâmın sadece adı kaldı demektedir. Ahi - Türkmen işbirliğinde Baba İshak'ın halifesi Hacı Bektaş'ın (1210-1271) da bulunduğunu görüyoruz. Hacı Bektaş'ın Ahi Evren'le, onun ölümünden sonra karısı Fatma baci ile yakın dostluğu vardı. Hacı Bektaş'ın Mevlâna'ya bir mektup yazdığını, Menakıp el-Arifin adlı eserden anlıyoruz.

Buraya dek yaptığımız açıklamalarla, yerli Türk halkıyla İran'dan gelen Türkmenlerin kurdukları Ahi örgütünün bölgede oynadığı sosyo-ekonomik rolü bu örgütü kuranların kişiliklerini ve yaptıklarını, bu konulardaki yeni bilgileri ve bulguları ortaya koymaya çalıştık böylece Ahi Evren'in kişiliği, gerçek yaşamı, bilimsel ve politik yönü, Mevlevi-Ahi sürtüşmeleri, Baba İshak, Ahi Evren ve Hacı Bektaş gibi büyük Türk aydın ve bilginlerinin Selçuklu sultanlarının ve yönetiminin politik tutum ve davranışlarına karşı tepkileri üzerinde yeni görüşler getirdiğimizi bunların, ileride bu alanda çalışacaklara ışık tutacağını sanıyoruz.

1) Bakınız: Fuat Köprülü, Osmanlı devletinin kuruluşu, Ankara, 1959, sayfa 92 vd. Ömer Lütfü Barkan «Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler», İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XI. cilt sayı: 01-4, İstanbul ss. 536 vd.

SUMMARY

AHİ ORGANIZATION (TRADE GUILD) IN ANADOLU AND ITS FOUNDER AHİ EVREN

Ahi Organization (trade guild) founded in Anadolu at the beginning of the 13th Century has directed the art, economy, and social system of the Anadolu people until 1727. After this date Ahi Organization (trade guild) has turned into GEDİK's.

AHİ EVREN Sheik Nasureddin Ebu Hakaik Mahmoud b. Ahmed el-Hoyi who is the founder of Ahi organization (trade guild) (1172-1262) was one of the Turcomans from the town of Hoy and after visiting Damascus, Baghdad and Mecca came and settled in Anadolu. AHİ EVREN was a tanner by profession.

Ahi Organization (trade guild), which is the unification of mores, art and hospitality, has taken deep roots and spread in Anadolu which gave way to the following results:

1. It has speeded up the transition from migrant life to settlement of Turks.
2. By the participation of Turks in the trade and crafts handled by the local non-Muslim people, revitalization started in these fields.
3. Turkish craftsmen and tradesmen have established close cooperation among themselves and had mutual assistance relations and spread the rules of good conduct to people.

In Ahi Organization (trade guild) the male members were taught the principle of controlling «thy hand, thy tongue and thy waist (or loins)» which meant do not steal do not have lose tongue and control your sexual instincts. Doubtless they were cooperating with the female members of the Anadolu Women's Organization which has been called «Bacıyanı Rum» and these female members were taught the following principle: «Possess your husband, your work and your food.», which meant keep an eye on your husband, on your work and food.

AHİLİKTE KALİTE VE KALİTE KONTROLÜ

Hayrettin İVGİN

Ö Z E T

Kooperatifçilik ilkeleri ile Ahilik arasında büyük benzerliklerin olduğu artık şüphe götürmez bir gerçektir.

Ahilik; millî birliği ve bütünlüğü, sosyal dayanışma ve yardımını temel ilke olarak benimseyen, yurt ekonomisinde temel ihtiyaç maddelerini en kaliteli en ucuz biçimde üretmeyi amaçlayan millî bir örgüt biçimidir.

Ahi örgütlerinin kurulduğu XIII. yüzyıldan, Cumhuriyet rejiminin kurulduğu yıllara kadar geçirdiği aşamaların hepsini bir bütün olarak düşünmekteyiz.

Ahi örgütlerinin amaçlarından en önemlilerinden biri kaliteli ve ucuz mal üretmektir.

Mallar yüksek kalitede üretilir ve satış bedelleri meslek kuruluşları ile kadı tarafından tespit edilirdi. Ölçü ve tartı aletlerinin en sıkı biçimde kontrolü yapılırdı.

Ürettiği malda hile yapan, fazla ücret alan esnafa, ya maddî ceza verilir ya da meslekten çıkarılırdı. Hileli mal yapanların malları hemen toplatılır ve sahibi «yolsuz» ilân edilirdi.

Sanatkâr ürettiği mala, mutlaka kendi işaretini koyardı. Bu işaretten malın hangi usta tarafından üretildiği anlaşılırdı. Üretilen malın tamiri ve bakımı da onu üreten ustaya ait olurdu.

Mallar beğenilmezse, iade edilirdi. Hiç kimse bu iadeye karşı çıkamazdı.

Kalite ve kalitenin kontrolü şu şekilde gerçekleştirilirdi :

- a. Kadınlara ve görevlilere gönderilen padişah fermanları,
- b. Kadınlara fiyat koyma yetkileri ve kendi adına görevlendirildiği memurlarla yaptığı kontroller.
- c. Esnaf kuruluşlarının sıkı kontrolleri,
- d. Esnafın bilinci ve yüksek ahlâkı,
- e. Alıcıların bilinçli davranışları.

AHİLİK VE KOOPERATİFÇİLİK

Kooperatifçilik ilkeleri ile Ahilik arasında büyük benzerliklerin ve hatta birçok noktalarda tıpkılık olduğu (1) artık kuşku götürmez bir gerçektir.

Bu konuyu ortaya koyan çok değerli yazılar gerek Karınca dergisinde, gerekse diğer yerlerde çokca yayımlanmıştır.

Ahilik; köylere kadar yayılan örgütleriyle, ulusal birliği ve bütünlüğü, sosyal dayanışma ve yardımı temel ilke olarak benimseyen, dostluk ve kardeşlik havası içinde, toplumsal ahlâk kurallarına sıkı sıkıya bağlı, ulusal bir toplum kurmayı amaçlayan, yurt ekonomisinde temel ihtiyaç maddelerini en kaliteli, en ucuz biçimde üretmeyi öngören XIII. yüzyılda kurulup gelişen ulusal bir örgüt biçimidir.

Ahî örgütlerinin kurulduğu XIII. yüzyıldan, Cumhuriyetimizin ilk yıllarına kadar getirdiği lonca, gedik gibi esnaf kuruluş ve kurumlarının hepsini temel felsefeleri açısından bir bütün olarak görüyor; yüzyıl, çağ ve sosyal değişimleri gözönüne almadan konuyu genel açıdan değerlendiriyoruz.

Ahî örgütlerinin amaçlarından biri, kaliteli ve ucuz mal üretmektir. Satılan mallar «hilesiz-hurdasız» ve halkın deyişi ile «muhayyer»dir. Müşteri beğenirse alır, beğenmezse iade eder.

Aşağıdaki şu dörtlüğü son yıllara kadar kimi dükkânlarda hepimiz görmüştür.

(1) Nurettin Hazar : «Türk Kooperatifçiliğinin Kaynaklarından — Ahilik — Kooperatifçiliğinin Benzerliği», Kooperatif Dünyası Dergisi, Nisan 1981, Sayı: 121, S. 3.

**Narha uygun kârımız
Muhayyerdir malımız
Beğenirsen al götür
Beğenmezsen koy, getir**

Mallara konan kâr hadleri loncalar tarafından her yıl tespit ve ilân edilir.

Malın satış bedelleri, yani narhlar; kadı ve meslek kuruluşları tarafından ayarlanır Esnaf, kadıların görevlendirdiği «**muhtesipler**» ve loncaların görevlendirdiği «**çarşı ağaları**» ve «**çarşı çavuşları**» tarafından çarşı-pazar dolaşarak kontrol edilirdi. Bu arada ölçü ve tartı aletlerinin de kontrolü yapılırdı. Noksan ölçü ve bozuk terazi kullananlar cezalandırılırdı. (2)

Şurası bir gerçek, bu kuruluşların temelleri başlangıcında o kadar sağlam atılmış ki sonradan kent ve kasabaların belediye hizmetleri ve narh nizâm-nâmeleri bunlardan örnek alınarak yapılmıştır.

Ahiler; (a) üretici-tüketici, (b) üretici-üretici arasında «reket, haset ve kavga»ya neden olmamışlardır.

Sayın Osman Nuri Ergin'in, «**Mecelle-i Umur-u Belediye**» adlı eserinin 1. cildinin 407. sayfasında zikredilen ve 1630 yıllarından öncesine ait olduğu sanılan şu belgeyi yazmadan geçemeyeceğim. Bu belgenin İstanbul Millet Kitaplığı, Ali Emiri Kitapları Kanunlar Kısımı No: 224'den kayıtlı olduğu zikrediliyor. (3)

Bu belgenin kimi önemli yerlerini yazıyorum :

«Ve ekmekçiler işlediği ekmeği ve girdecilerin ve çörekçilerin çiği ve karası olmaya. Gözlenip eksik ölçü ve dirhemine bir akça cerime alalar. Çörek ekmeğin nıfı işlene ve bir mud una vakiyye üzere yedi vakiyye (40 dirhem, yani 18 gram) yağ koyalar ve arı işliyeler. Ve kasap, koyunu geceden temizleye ve arı satarlar ve kadı dikkat edip tayin olunan narh üzere et besleyip hiç bir veçhile inad ve temerrüd etmiyeler. Semizini saklayıp zafini boğazlamayalar. Her zaman koyun tedarik edip keseler, halka et yetiştireler. Eğer inad ederlerse cezaları verile. Tayin olunan narhtan eksik satarlarsa tedib ederler veya dirhemine bir akça cerime alına

(2) Mehmet Önder, **Kırşehir Güldestesi**, Filiz Yayınları: 7, Ankara 1976, S. 39.

(3) **Cumhuriyetin Ellinci Yılında Esnaf ve Sanatkarlar**, Ankara 1973, S. 38.

ve inad edip et bulmayan kasapları hapsedeler, ta et bulmaya razı olup hazır edinceye değin hapisten salmıyalar. Ve kuzu ve sığır kasaplarına dahi yasak (kanun) oluna ki dikkatlice ve temiz hizmet edeler.

Terziler dahi gözlene, fermude çuka ve kaftan, kotonî sancaklı ola, 15 akçaya dikeler. Sancaklı ve penbeli (pamuklu) sof kaftanı 25 akçaya dikeler. Emirahûrî kemha kaftanı ve kadife kaftanı 25 akçaya dikeler. Sofu (ince yün) 35 akçaya dikeler. Mağribî sof kaftan nekendesî 25 akçaya ola. Ve sair nekendeli kaftan 20 akçaya ola. Ve kadın kotonî kaftanı ki kemha yakalı olursa 30 akçaya ola. Gerisi buna kıyas oluna. Çocuk kaftanı ve benzeri şeyler emeklerine göre hesap edile. Terziler dikmek için aldıkları kaftanları vaktinde vereler. Ve başka meslek sahipleri aldıkları işin vadesini geçirmeyeler. Eğer bir kişinin kaftanı kısa veya dar ve yaramaz dikmiş olsa kadı marifetiyle haklarından geline.

Ayakkabıcılar, ala ve kırmızı çizme en iyisi 30, orta hallisi 28, aşağısı 26 akçaya ola. Ve sair renklilerin en iyisi 24, ortası 18 ve aşağısı 10 akçaya alına. Şirvânî başmak (ayakkabı) en iyisi 20, ortası 18, aşağısı 16 akçaya ola. Sağrı başmak en iyisi 23, ortası 21 ve en aşağısı 20 akçaya ola. En iyi kadın çizmesi 25'den fazlaya olmamalı, öteki çizme veya ayakkabı âlâsı 18, ortası 16, aşağısı 14'e ola ve sair yeniçeri ayakkabısından başka ayakkabının âlâsı 10, ortası 8, aşağısı 7 akçaya ola. Bütün başmakçıların, ayakkabıcıların ve çizmecilerin işledikleri gayet iyi ola kalp olmaya, kötü işleyenlere akça başına ikigün (hapis) hesabı üzeredir. Tamam olmadan delinirse veya sökülürse suçludur, ceza vereler, ama gön ve sahtiyan delinirse suçlu debbagdır.

Demirciler de gözlene, işledikleri demiri kalp işlemeyeler ve illet etmiyeler. Ve kazancılar dahi gözlene, her ne işlerlerse kadı marifeti ile narh vereler. Kazanın ve haranının kulpunu demirden değil bakırdan yapalar. Ve kalaycılar kalayladıkları nesneyi gayet iyi kalaylayalar, kalp etmiyeler ve illet (özürlü) etmiyeler ve kalaya ve demire ve bunlar gibi nesnelere gayet iyi kalaylayalar kalp etmiyeler ve illet etmiyeler ve kalaya ve demire, bunların emsali nesnelere ondan bir akçaya narh vereler.

Ve kuyumcular gözlene emin kimse ola. İşin sadesini (düzünü) dirhemini bir akçaya ve meyanekâr işini ikiye işleye. Ve altununu miskalını üç akçeye ve müşebbek (kafesli) işinin miskalını beş akçe ve döğme işin ve kılıç bendinin ve onlara benzer ne

varsa dirhemine bir buçuk akça alalar ve altun pul işleyenin dirhemine üç akça alalar.»

Günümüzden 305 yıl önce meyvaların ambalajlanarak satıldığını hangimiz biliyoruz? Hiç bir mal açığta satılmazdı.

Başbakanlık Devlet Arşivi'nde 36 nolu Mühimme Defterinde kayıtlı şu padişah fermanı gerçekten çok ilginç ve düşündürücü. (4)

1087 (1676) yılında İstanbul Kadısı ve Muhtesibine yollanan bir fermanla ambalajlanmış armutlardan söz ediliyor. Fermanın anlaşılacağına göre, İstanbul'a getirilen taze armutlar o kadar küçük ambalaj yapılmaya başlanmış ki dar gelirliler bu armutları alabilmek için fazla para ödemek zorunda kalıyorlarmış. Doğal olarak ambalaj fiyatı artırıyormuş. Bu da şikâyetlere sebep olmuş. Ferman armutların daha küçük kutular ya da kiloluk ambalajlar içinde satılmasını istiyor :

«İstanbul kadısına ve muhtesibine hüküm ki, İstanbul kadısı mektup gönderip bazarbaşı olan veli vesaire mübaşirin bir cemmi-gafir meclis-i şer'e gelüp bundan akdem İstanbul'a gelen taze emrud kebir kutular ile gelüp vakiyye ile satılmak kanunî kadim iken hâlâ küçek kutu gelüp fıkara birer ikişer akçalık almağa kabiliyeti olmayup olugeldiği üzere kebir kutular ile gelüp terazu ile narh-ı cari üzere satılmak bâbında emr-i şerifim reca eylediklerin arz eylediğün ecilden, buyurdum ki, vardum da olugeldiği üzere kebir kebir kutular ile gelüp terazü ile narh-ı ruzi üzere sâtturup hilâf-ı emr, olugeldiğine muhaliy küçek kutu ile satturmayasız.»

Refik Soykut; «Ahiler ve Ahilik; ülkede halinden memnun, geleceğinden emin, inanmış ve yararlı işlere yönelmiş mutlu kişilerin oluşturduğu bir esnaf kitlesi, güçlü ve yaygın bir ORTA SINIF yaratmıştır. Çağımızın hasreti çekilen (Sanat - Ticaret - İş ahlâkı) yanında Kooperatifçilik - Sendikacılık - Sosyal Güvenlik - Standart üretim - Kalite ve Fiat Kontrolü gibi başlıca sorunlarını asırlar boyu rahatlıkla ve başarı ile çözümlenmiştir.» demektedir. (5). Bunu nasıl çözümlenmiştir Ahi kuruluşları? Yukarıda bir parça belirttik. Güçlü bir kontrol sistemiyle..... Kalite ve kalite kontrolü dört biçimde gerçekleştirilmekte idi :

(4) Cumhuriyetin Ellinci Yılında Esnaf ve Sanatkarlar, Ankara 1973, S. 36.

(5) Refik H. Soykut, İnsanlık Bilimi - Ahilik, Ankara 1980, S. 23.

a) Kadılara - Muhtesiplere gönderilen padişah fermanları :

Bu daha çok İstanbul kentini ilgilendiren bir husus oluyordu. Taşradaki üretilen malın kalite kontrolü, İstanbul'daki aksaklıklar çerçevesinde taşraya yansiyordu.

b) Bizzat kadıların narh koymadaki yetkileri :

Söz buraya gelmişken 1695 yılına ait narh defterinde; lahm-i kuzu (kuzu eti) kuyyesinin (okkası) 6 para, nân-ı has (has ekmek) 100 dirheminin 1 çürük akçaya satılacağı; 1776 tarihli narh defterinde, ekmekçi ununun 1 okkasının 9 akça'ya, çekilmiş kahvenin 25 dirheminin 7 parçaya satılacağı belirtilmektedir. (6) Narh verilirken o malın kaç a alınıp, kaç a satılacağı mutlaka belirtiliyordu.

1831 tarihli narh defterinde bazı fiyatlara bakalım :

Malın Adı	Alış (para)	Satış (para)	Birimi
Zeytinyağı	93	96	okkası
Sabun	95	100	okkası
Peynir	120	130	okkası
Bal	110	120	okkası
Yumurta	440	480	(100 tane)

Ayrıca bu fiyatların hangi aydan hangi aya kadar geçerli olduğu da ayrıca narh defterine yazılıyordu. Meselâ 1695 yılına ait narh defterinin bir bölümünde «1107 Ramazan ayı başından 1108 Cemaziyelûla sonuna kadar» kaydı mevcuttur. (7)

Burada şunu belirtelim ki; narh koyma kadıya verilmiş bir yetkidir ama kadı narhı tek başına ilân etmez. Esnaf kuruluşları ile birlikte kararlaştırılır.

Bir malın belli fiyatlarla satılmasının kaldırılması 1845 yılında resmi bir bildiri ile olmuştur. Hatta bu karar «1291 nolu Takvim-i Vakayi» gazetesinde de yayımlanmıştır.

(6) Cumhuriyetin Ellinci Yılında Esnaf ve Sanatkârlar, Ankara 1973, S. 46.

(7) Cumhuriyetin Ellinci Yılında Esnaf ve Sanatkârlar, Ankara 1973, S. 47.

c) Esnaf kuruluşları :

İşinde hile yapan, mesleğini kötüye kullanan esnafın loncadan çıkarılması «Kethüda» ve «İhtiyar Heyeti» nin kararlarıyla olur. Loncadan çıkarılan bir kişi bir daha mesleğini yürütemez.

Esnaf, yaptığı hile ve sattığı malın fazla aldığı ücret oranında, ya meslekten çıkarılır, ya da falakaya yatırılırdı.

Sahte mal yapanların malları hemen toplatılırdı. Esnafın kendisi de «YOLSUZ» ilân edilirdi. Yolsuz ilân edilenler, artık o meslekte barınamazlardı. Çünkü esnaf kuruluşları, diğer esnaf ve hatta alıcıların hiçbiri «yolsuz» ile irtibat kurmazlardı.

Meselâ; belgelerden öğrendiğimize göre 18. yüzyılda İstanbul'da bir esnaf, kılıç kabzasını abonoz ağacına benzeterek boyadığı ve abonoz ağacından yapılmış gibi gösterdiği için derhal meslekten çıkarılmış ve yolsuz ilân edilmiştir.

Sattığı süte su kattığı için sütçünün birinin kuyuya sarkıtıldığını; bozuk kantar kullanan oduncunun altmış okkalık kantarı omuzuna vurularak çarşı-pazar dolaştırıldığını; kötü pekmez sattığı için pekmezcinin pekmez küpünün başına geçirildiğini tarih kitaplarında okuyor ve görüyoruz. (8)

a) Esnafın bilinci ve yüksek ahlâkı :

Esnaf, yüksek bir ahlâk ve din duygusu ile yetişen bir kişidir. O, Kur'an-ı Kerim'de ölçü ve tartıyla ilgili olan; En'am Suresi 152. ayet, Hûd Suresi 85. ayet, İsrâ süresinin 35. ayet, Muttâfîfîn süresinin 1. ile 5. ayetlerinin yasaklar koyduğunu rahatlıkla bilir. (9) Bunun yanında, onun kişiliğini hedef alan pek çok sure ve ayetler esnafı bilinçlendirir. Zaten esnaf sıkı bir terbiye ve talimden geçmektedir. Malını en iyi kaliteli üretmeli ki ayakta dursun.

Hatta esnaf bugünkü deyimiyle malının markasını bile koyardı. Bu bir ad olmazdı belki; ama bir işaret bir simge olurdu. Ürettiği malın üzerine usta kendi işaretini, damgasını koyardı.

(8) Mehmet Önder, **Kırşehir Güldestesi**, Filiz Yayınları: 7, Ankara 1976, S. 39.

(9) Refik H. Soykut, **Esnaf Kimdir**, Ankara 1978, S. 25.

Eğer o mal çürük çıkarsa üzerindeki işareten hangi ustanın olduğu anlaşılırdı. Bu işaretlerin pek çok pratik faydaları da bulunmaktadır. Bir malın miadı dolana kadar tamiri onu üreten ustaya aittir.

SONUÇ :

Sonuç olarak Ahi kuruluşlarında en kaliteli mal üretilir, kalitenin kontrolü sürekli yapılırdı.

Kalite kontrolü, padişah fermanları ile kadı ve kadının tayin ettiği kimselerle, muhtesiplerle, esnaf kuruluşlarının kendi örgütleriyle (otokontrol), esnafın bizzat kendi isteği ile ve tüketicinin bilinçli davranmasıyla sağlanırdı.

SUMMARY

QUALITY AND QUALITY CONTROL IN THE AHI (TRADE GUILD) ORGANIZATIONS

It is a fact that cannot be denied anymore that there are great similarities between the principles of cooperatives and AHI (trade guild) organizations.

AHI (trade guild) organization is a form of national organization which adopted national unity and integrity and have social solidarity and assistance as basic principles, aimed at producing the basic items of need in the economy of the country in an uncostly manner with the best possible quality.

We consider all the phases of the AHI (trade guild) organization since their establishment in the 13th Century up to the years of proclamation of republic as a whole.

One of the most important aims of the AHI (trade guild) organizations was the production of good quality and uncostly goods.

The goods used to be produced with high quality and the sale prices thereof used to be determined by the professional establishments and the KADI (Muslim Judge). The measuring and weighing instruments used to be subject to strict control.

The tradesman who cheated in the quality of the goods he produced or sold it for more than its actual price, used to be fined or banned by the guild. The goods of the tradesman which were not pure, used to be confiscated immediately and the producer declared as «Dishonest».

The artisan used to put his own sign on the good he produced. From this sign the master worker could have been identified. The repair and maintenance of the good produced used to be the responsibility of the same master worker.

If the goods were not found suitable then they used to be returned to the producer, and nobody could have objected to this decision.

Quality and control of quality had been conducted as follows:

- a. By «FERMAN»s (royal decrees) of the Sultan sent to KADI (Muslim Judge) and other officials.
- b. Controls conducted by the KADI's depending on their price determination authority and by public employees assigned by the KADI's in his own name.
- c. Strict control of trade organizations.
- d. The conscientious and high more tradesmen.
- e. Conscientious attitudes of the purchasers.

10. TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KONGRESİ
21 - 23 ARALIK 1981 TARİHİNDE YAPILDI

İrfan Ünver NASRATTINOĞLU

Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun «100. Yıl Kooperatifçilik Kongresi» adı ile düzenlemiş olduğu «10. Türk Kooperatifçilik Kongresi» adı ile 21 - 23 Aralık 1981 tarihleri arasında Ankara'da toplanmıştır.

Devletimizin ve Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun 100. Yıldönümü münasebetiyle, Devleti temsilen oluşturulan «100. Yıl Kutlama Koordinasyon Kurulu» Kutlama Programı'nda da yer alan Kongre Hazırlık ve Uygulama Komitesi şu kişilerden oluşmuştur : Başkan Fevzi AKHAN, Raportör Nail TAN, Üyeler Prof. Dr. Orhan DÜZGÜNEŞ, Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ, Dr. Şenol ERDOĞAN, Celâl UZEL ve Kadir KALFA.

Kongre öncesinde kamuoyuna bilgi vermek amacıyla 20 Aralık'ta Türk Kooperatifçilik Kurumu Yönetim Kurulu Başkanı Nurettin HAZAR, bir basın toplantısı yaparak hem Kongre, hem de aynı tarihte bütün dünyada kutlanmakta olan «Dünya Kooperatifçilik Günü» hakkında açıklamalarda bulunmuştur.

ACIŞ KONUŞMALARI VE ANIT KABRİ ZİYARET

21 Aralık sabahı başlayan Kongrede, önce açılış konuşmaları yapılmış, bu bölümde, Kurum Başkanı Nurettin HAZAR, Kongre Tertip Komitesi Başkanı Fevzi AKHAN, Köyişleri ve Kooperatifler Bakanı Münir GÜNEY, Tarım ve Orman Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Prof. Dr. Erkin BENLİ, Kurumumuzun eski Başkanlarından Prof. Dr. Akif ERGİNAY, Türkiye Halk Bankası Genel Müdürü Şahin ULUSOY, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürü Mehmet GÖNEN konuşmuşlardır (1).

Bu arada başta, Devlet Başkanı Orgeneral Kenan EVREN olmak üzere, bazı Devlet ve Hükümet büyüklerinin Kongreye göndermiş oldukları mesajlar okunmuştur.

Açılış konuşmalarından sonra verilen arada, Türk Kooperatifçilik Kurumu Başkanı Nurettin HAZAR Başkanlığındaki bir Kooperatifçiler Grubu, Anıt Kabre giderek, Yüce Önderimiz Atatürk'ün manevi huzurunda saygı duruşunda bulunmuşlardır.

BİLDİRİLER

Üç gün süren Kongrede Rahmi ÖNEN, Prof. Dr. Ali BALABAN, Mehmet GÖNEN, Prof. Dr. Orhan DÜZGÜNEŞ, Hüseyin YEĞİN, Dr. İsmail HERAL, Kaya ÖZDEMİR, Osman ÖZBEK, Celâl UZEL ve Kadir KALFA'nın Başkanlığı altındaki oturumlarda «Türkiye Kooperatifçilik Hareketi ve Kooperatifçiliğimizden Beklenen Gelişmeler» ana başlığı altında şu bilgiler sunulmuştur :

1. Nurettin HAZAR : «Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği»
2. Prof. Dr. Nuri TORTOP : «Kooperatiflerin Yönetim Sorunları»
3. Dr. İsmail DUYMAZ : «Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerinde Kooperatifçilik; Sorunlar ve Gelişme Perspektifleri»
4. Prof. Dr. Avni ZARAKOLU : «Ülkemizde Kooperatif İşletme ve Ana Sorunları»
5. Mustafa KETEN : «Tarım Kredisi ve Pazarlamada Kooperatifler»
6. Prf. Dr. Kâmil TURAN : «Türk Toplumunun meseleleri ve Kooperatifçilik»

7. Dr. Haşmet BAŞAR : «Türk ve Dünya Kooperatifçiliğinde Ölçeğin Önemi ve Uluslararası Karşılaştırmalar»

8. Dr. Resul İZMİRLİ : «Tarımda Koordinasyon ve Türkiye'deki Durum»

9. Hüsni POYRAZ : «1163 Sayılı Kanuna Göre Kurulan Tarımsal Amaçlı Kooperatifler»

Son anda Kongreye gelemeyen Federal Almanyalı Prof. Dr. Hans WILBRAND da «Bir Türk dostunun Türk Kooperatifçiliği hakkındaki görüşleri» konulu bildirisini göndermiştir.

Kongre'nin genel değerlendirilmesini ise, bir bildiri ile, Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ yapmıştır.

Onuncu Türk Kooperatifçilik Kongresi, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yönetim Kurulu Başkanı Nurettin HAZAR'ın «Kapanış Konuşması» ile sona ermiştir. (2)

(1) Kongreye ilgili ayrıntılı bilgiler için bakınız : KARINCA Kooperatif Postası, Sayı : 541, Ocak 1982, s. 9 - 18.

(2) Kongrede yapılan açılış konuşmaları, kapanış konuşması ve bildirilerin tam metinleri için bakınız : Türkiye'de Kooperatifçilik Hareketi ve Kooperatifçiliğimizden Beklenen Gelişmeler, X. Türk Kooperatifçilik Kongresi 21 - 23 Aralık 1981, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları : 44, Fon Matbaası, Ankara 1981.

KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ'NDE YAYIMLANACAK YAZILARDA ARANAN ÖZELLİKLER

Md : 1. Türk Kooperatifçilik Kurumu üç ayda bir ekonomi ve kooperatifçilik konularında bir araştırma ve inceleme dergisi yayımlar.

Md : 2. Bu dergiye gönderilecek yazılar ortalama 15 daktilo sahifesini geçemez. Daha uzun yazılar yayınlanmaz. Eserler Yayın Komisyonuna iki nüsha olarak gönderilir. Metinler daktilo ile 21x30 cm'lik standard daktilo kâğıtlarına ve sahifenin bir yüzüne iki satır aralıkla yazılmalı; sahifenin solunda, başında ve sonunda üç cm, sağ kenarında da 1 cm. boşluk bırakılmalıdır. Bir daktilo sayfasında 30 satırdan fazla bulunmamalıdır.

Md : 3. Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmazsa sahibine iade edilir.

Md : 4. Gönderilen yazılarda yazarın unvanı ve adresi adının sonuna konulacak bir işaretle birinci sahifenin altına dip notu olarak bildirilmelidir.

Md : 5. Tercüme yazılarda, yazının alındığı kaynak ve yazarının adı açık bir şekilde belirtilmelidir.

Md : 6. Gönderilecek yazıların özeti her üç dilden birinde de (İngilizce, Almanca, Fransızca) mutlaka verilmelidir. Yabancı dilde özet gönderilmediği takdirde tercüme ücreti telif ücretinden düşülerek ödeme yapılır.

Md : 7. Araştırma ve İnceleme dalındaki yazılar aşağıdaki dispoziyonu uygun şekilde hazırlanır.

ÖZET, GİRİŞ, MATERYAL VE METOD, ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA, TEŞEKKÜR, SUMMARY ve ya ZUSAMMENFASSUNG veya RESUME, LİTERATÜR.

Md : 8. Yayınlanan yazıların itibari sahifesi (200 kelime) için teliflerde 200.— TL., tercümelerde 150.— TL. ücret ödenir.

halka
en yakın
banka

T.C. ZİRAAT BANKASI

CELAL

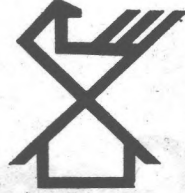

sevgi bağı

Umudunuzu,
geleceğinizin şartlarını paylaştığınız,
güvenerek iş yaptığınız,
başarılarınızı değerlendirdiğiniz
TÜRKİYE HALK BANKASI,
iyi niyet, anlayış
ve güven duygularıyla
şizlere sevgi bağlarını sunuyor.

TÜRKİYE HALK BANKASI
halkın bankasıdır

TÜRKİYE EMLAK KREDİ BANKASI

**Yaşadığınız yerde
bir Emlak Kredi şubesi var ise
“yaşadınız,” demektir..**

Para biriktirdiyse
faizin en yükseği sizde...
Emekliyseniz.
sağlam yatırımlar, güveni yanınızda önünüzde...
Ev almak istiyorsanız
konut kredisi elinizde...
Yurt dışında çalışan yakınınız varsa,
havalenin bedavası, hızlısı adresinizde.
İhraç edecek malınız varsa
kambiyo kolaylıklar yanınızda...
Çiftçiyse
mahsul kredisi cebinizde...
Tüccarsanız
modern bankacılık uygulamaları emrinizde...

Bir bankadan beklediğiniz daha da başka bir şey varsa;
buyurun gelin Emlak Kredi'ye..

**Genç
Pamukbank
büyük
bankadır.**

Genç

PAMUKBANK

"iyi bankadır"

Töbank
en
yüksek
faizi
veriyor.

Sizin bankanız da
neden

TÖBANK
olmasın?

GERÇEK GARANTİ

her zaman

BASAK SİGORTA

her yerde

ÜSTÜN HİZMET

HARBİYE/İSTANBUL Tel : 48 42 00

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of The Turkish Co-operative Association, it is published four times a year. The subscription price to the review is \$ 4 a year, air mail included. Correspondance relating to the review should be sent to «Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38/A, Ankara - Turkey.»

The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalf of
The Turkish Co-operative Association

Nurettin HAZAR

Editorial Board

Bülent AKBAŞ - Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ - Nail TAN

İrfan Ünver NASRATTINOĞLU

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications, book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or, French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will be mainly Turkish.

Managing Board

Nurettin HAZAR	:	President
Kadir KALFA	:	Vice President
Özdemir ÜNSAL	:	Treasurer
Bülent AKBAŞ	:	Member
Ahmet BAYKURT	:	»
Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ	:	»
Yıldırım ERGİDEN	:	»
Ayhan İNAL	:	»
Doç. Dr. Süleyman KARA	:	»
Kâzım OKSAY	:	»
İrfan Ünver NASRATTINOĞLU	:	»
Kâzım SEÇER	:	»
Ertürk ŞENGÜN	:	»
Nail TAN	:	»
Celâl UZEL	:	»

BOARD OR AUDITORS

Aydın İMAMOĞLU	:	President
M. Nedim YILMAZ	:	Member
Sezai YÖRÜK	:	»

